

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ІНСТУТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ І СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ВБО «УКРАЇНСЬКИЙ ФОНД «БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ»

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція

ПРОГРАМА

виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми

УДК 37.017.4
ББК 74.200.51
0-75

Автори-упорядники Програми:

Авельцева Т.П., Бойчук Н.І., Грінчук Н.М., Гулевська-Черниш А.В., Зверева І.Д., Зимівець Н.В., Калініна А.В., Лях Т.Л., Молочний В.В., Москвіна Н.О., Петрович В.С., Петрочко Ж.В., Руда О.В., Румак О.М., Терницька С.В., Цюман Т.П., Шеламкова А.М.

Автори-упорядники «Інші виховні заходи»: Вайнола Р.Х., Петрочко Ж.В., Терницька С.В.

Наук. кер. та ред. : І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко

Рецензенти:

Безпалько О.В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка;

Ковальчук Л.Г. – кандидат педагогічних наук, віце-президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Стада – Україна».

Схвалено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України до використання у загальноосвітніх навчальних закладах, протокол № 3 від 6 вересня 2011 р.

Редактор: Білоцерківець І.П.

Дизайн видання: Головатий В.Г.

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : Програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. К. : ТОВ «Основа», 2012. – 88 с.

Програма «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» та розроблений до неї комплекс методичних посібників підготовлено в рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», що впроваджувався Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

Розраховано на вчителів, соціальних педагогів, психологів, інших фахівців соціальної сфери, студентів вищих педагогічних навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також на всіх, хто не байдужий до проблем дітей в Україні.

ISBN 978-966-699-662-9

УДК 37.017.4
ББК 74.200.51

© Український фонд «Благополуччя дітей»
© Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні

Всі права захищено. Відповідальність за зміст публікації несе виключно Український фонд «Благополуччя дітей». Думки, висловлені в публікації, не обов'язково співпадають з точкою зору донора.

ЗМІСТ

- 4** I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
- 9** II. ЗМІСТ ТЕМАТИЧНИХ ВИХОВНИХ ГОДИН ТА ВИМОГИ ДО ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ
- III. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
- 22** - 7-й клас
- 32** - 8-й клас
- 39** - 9-й клас
- 47** - 10-й клас
- 54** - 11-й клас
- IV. ІНШІ ВИХОВНІ ЗАХОДИ
- 58** - Конкурс малюнків та плакатів
- 60** - Бесіди у системі виховної роботи щодо протидії торгівлі людьми
- 66** - Усний журнал
- 72** - Станційний експрес
- 75** - Диспут
- 81** - Перегляд і обговорення фільму

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Сучасна державна політика України у сфері протидії торгівлі людьми орієнтована на активізацію профілактичної роботи, а саме захист прав людини шляхом розвитку її правосвідомості, формування у підростаючого покоління вмінь об'єктивно оцінювати суспільну небезпеку цього явища. Саме тому розроблення для загальноосвітніх навчальних закладів варіативної програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є відповіддю на нагальні потреби держави щодо запобігання і подолання торгівлі людьми як деструкції у розвитку суспільства.

Основними орієнтирами програми є:

- ❖ сприяння самопізнанню, самореалізації, самоствердженню і самовдосконаленню особистості;
- ❖ розвиток навичок відповідальної і водночас безпечної поведінки, умінь адекватного прийняття рішень у різноманітних, у т. ч. складних життєвих ситуаціях;
- ❖ визначення та формування громадянської позиції особистості.

Позаурочна виховна робота – один із найважливіших засобів педагогічного впливу на духовне становлення дітей, на формування їхньої активної громадянської позиції, необхідна умова збагачення інтелектуального, творчого потенціалу вихованців, найбільш повного розвитку здібностей, талантів в інтересах самої особистості й суспільства.

Організувати систему виховної роботи педагогічно вміло й компетентно з ура-

хуванням вимог часу й можливостей школярів – досить складно, адже вона вирішує завдання цілісного формування й розвитку особистості. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є комплексний підхід до проведення виховних заходів, що залежить від уміння педагога ставити й вирішувати одночасно різні виховні завдання.

Програма «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» побудована з урахуванням основних підходів і положень програми «Культура життєвого самовизначення», розробленої творчим колективом у рамках проектної діяльності Християнського дитячого фонду (колишнє ім'я Всеукраїнської благодійної організації «Український фонд «Благополуччя дітей»). Водночас її інноваційність полягає в тому, що вона, з одного боку, фактично є першою спробою представити систему виховної роботи саме у сфері профілактики торгівлі людьми шляхом формування в учнівської молоді внутрішнього ціннісного стрижня та необхідних життєвих навичок. А з іншого – пропагує новітні засоби технологічного забезпечення виховного процесу.

Теоретико-методологічною основою програми є філософсько-соціологічне розуміння людської діяльності, форм соціальної поведінки людини у різних сферах, ставлення до дитини як до суб'єкта власної життєдіяльності, використання у роботі системного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів.

Принципи побудови та впровадження програми: комплексність, варіативність, послідовність, логічність викладення матеріалу, його поступове ускладнення.

У базисі програми лежить ідея «допомоги для самопомоги», що розглядає людину як суб'єкт власного життя і передбачає формування у школяра вміння свідомо користуватися правами, бажання керувати своїм життям, здійснюючи моральний вибір, розвиваючи власні громадянські якості.

Ключові поняття програми: добро, гідність, безпека, громадянськість, права, обов'язок, відповідальність, цінності, життєві навички та ін.

Ознаками програми є:

- ❖ активізація особистісного потенціалу школярів для самореалізації та самоствердження в різних сферах життєдіяльності; зміцнення сімейних стосунків, становлення адекватної самооцінки (розуміння себе як цінності, людини з правами, свободами, інтересами);
- ❖ актуалізація знань, умінь і навичок школярів щодо критичного оцінювання, ухвалення рішень, управління собою в ситуаціях, що

- можуть призвести до потрапляння у тенета торгівлі людьми;
- ❖ формування позитивної мотивації школярів до засвоєння інформації щодо протидії торгівлі людьми та наявних соціальних послуг у разі потрапляння в складну життєву ситуацію;
- ❖ організація взаємодії, спілкування школярів через активне залучення їх до навчально-виховної інтерактивної діяльності;
- ❖ використання для формування свідомості школярів та їх безпечної поведінки різних форм і методів роботи.

Підґрунтям адаптивної позитивної поведінки людини є її *життєві навички*. У змісті цієї програми виховної роботи зроблено акцент на формуванні таких життєвих навичок, як спілкування, прийняття рішень, критичне мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, формування цінностей тощо. Саме розвиток цих життєвих навичок школяра є важливою умовою профілактики торгівлі людьми в громаді, оскільки готує особистість на порозі самостійного життя до попередження життєвих криз, аморальної чи протиправної поведінки, недопущення маніпуляції тощо.

Зазначене можливе через активне визначення особистістю власної системи цінностей, що проявляється у системі ставлень людини. Саме тому в основі програми закладено *чотири базові компоненти* розвитку та становлення особистості:

- ❖ ставлення до себе (особистісне самовизначення);
- ❖ ставлення до інших (самовизначення у сфері комунікації);
- ❖ ставлення до діяльності (поведінкове та професійне самовизначення);
- ❖ ставлення до навколишнього світу (суспільне самовизначення).

Зміст названих вище базових компонентів розкривається у таких тематичних блоках:

«Ставлення до себе»: визначення та усвідомлення дитиною власних особистісних якостей, емоційного світу, самооцінка потреб, визначення власної позиції в системі життєвих цінностей;

«Ставлення до інших людей»: формування у школярів вмінь толерантного ставлення до інших людей на засадах поваги до їхніх прав та свобод;

«Ставлення до діяльності»: підготовка особистості до свідомого вибору професії та безпечного життєвого шляху, до активної діяльності в різних сферах;

«Ставлення до навколишнього світу»: усвідомлення культурного різноманіття у світі, його багатогранності, розуміння себе як громадянина суспільства, члена міжнародної спільноти.

На виховних заходах вибудовуються соціально очікувані моделі поведінки свідомого громадянина, а також прийнятні дітьми конструктивні стратегії поведінки у небезпечних ситуаціях. Програма передбачає надання школярам аргументованої інформації, що сприяє виробленню у них негативного ставлення до явища торгівлі людьми та пов'язаних із ним злочинами і водночас позитивної мотивації до його запобігання. У зазначеному контексті враховується специфіка мотивації сучасних школярів, а особливо учнів старших класів, щодо працевлаштування, навчання, відпочинку за кордоном. Розроблені матеріали допоможуть учням в організації їхнього дозвілля, розвитку ініціативності та реалізації інтересів, виборі майбутньої професії.

Провідною характеристикою програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є її варіативність, що виявляється, по-перше, в оптимальному поєднанні різних організаційних форм і методів виховної роботи; по-друге, у вільному і раціональному визначенні часу (годин), необхідного для розкриття змісту базових компонентів; по-третє, у можливості вибіркового компонування заходів в умовах реалізації програми за межами загальноосвітнього навчального закладу.

Педагогічну цінність виховної роботи визначає не кількість заходів, а розмаїтість їхніх форм. Насамперед необхідно забезпечити доцільний взаємозв'язок організаційних форм, їхню цілеспрямованість на досягнення певних виховних завдань у конкретному колективі. Саме за цієї умови кожен із виховних заходів стане необхідною ланкою в єдиному ланцюзі профілактичної роботи щодо торгівлі людьми. Організаційними формами виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми (виховними заходами) відповідно до програми є: тематичні виховні години, бесіди, дискусії і диспути, тренінги, станційна гра, соціальний проект, усний журнал, конкурс малюнків/плакатів, зустрічі з фахівцями, кіно- та відеолекторій (обговорення фільму); комікси; рольові, ділові (навчальні) та настільні ігри тощо. Виховні заходи об'єднують різні методи роботи: бесіду, тематичне малювання, мозковий штурм, роботу в групах, інформування, переконання, навіювання, роз'яснення, приклади, творчу майстерню, розв'язання складних життєвих ситуацій тощо.

Основний виховний захід (організаційна форма), передбачений програмою, – *тематична виховна година*. Зазначені вище базові компоненти розвитку та

становлення особистості (ставлення до себе; ставлення до інших; ставлення до діяльності; ставлення до навколишнього світу) є наскрізними блоками тематичних виховних годин. Для кожного класу розроблено тематичні виховні години, розраховані на 16–19 годин навчального року. Саме варіативність програми дозволяє обрати оптимальну кількість годин для кожного класу, враховуючи потреби учнівської молоді, рівень її розвитку та соціального досвіду.

Структура програми передбачає можливість її реалізації за межами загальноосвітнього навчального закладу: у позашкільному навчальному закладі, закладі оздоровлення та відпочинку та ін. За таких обставин вибіркоче компонування заходів полягає у внесенні до плану виховної діяльності більшою мірою інтерактивних форм роботи: ділових, рольових, станційних та настільних ігор, усного журналу, конкурсу малюнків/плакатів, кіно- та відеолекторію (обговорення фільму), коміксів тощо.

Запропонована програма виховної роботи має стати поштовхом для творчої діяльності класних керівників, вихователів, соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, педагогів-організаторів. Матеріали, сценарні плани розроблених заходів – підґрунтя для створення інших організаційних форм з питань протидії торгівлі дітьми: конференцій, правових лекторіїв, вікторин, тематичних вечорів, вечорів запитань та відповідей, літературно-творчих конкурсів, аукціонів знань, інсценувань тощо.

Упровадження в навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу програми виховної роботи «Особиста гідність. Безпечна поведінка. Громадянська позиція» є ефективним елементом профілактики торгівлі людьми в громаді, а також новітнім методом пропагандистсько-просвітницької діяльності, що гарантує захищеність підростаючого покоління.

II. ЗМІСТ ТЕМАТИЧНИХ ВИХОВНИХ ГОДИН ТА ВИМОГИ ДО ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Зміст матеріалу	Вимоги до рівня досягнень учнів
-----------------	---------------------------------

7 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Грані особистості.

Що таке особистість. Мій особистісний портрет. Що таке індивідуальність. Чому важливо виявляти свою індивідуальність.

ТЕМА 2. Бути собою.

Як проявляється індивідуальність людини. Що таке образ. Його складові. Що впливає на образ. В чому взаємозв'язок між образом та поведінкою. Як творити власний образ. Що таке «бути собою».

Учень:

знає:

- структуру особистості.

розуміє:

- зміст понять «особистість», «гідність», «людська гідність», «особиста гідність», «повага», «самоповага», «образ» (імідж) та його складові;
- важливість «бути собою»;
- основні складові самоповаги; взаємозв'язок поведінки і зовнішнього вигляду у процесі творення власного образу;
- важливість цінувати і поважати самого себе.

ЗМІСТ ТЕМАТИЧНИХ ВИХОВНИХ ГОДИН

ТЕМА 3. Як поважати себе.

Що таке повага і самоповага. Чому так важливо поважати себе. Повага до інших як компонент самоповаги. Людська та особиста гідність.

уміє:

- аналізувати особистісні якості;
- формувати думку про важливість власної індивідуальності;
- характеризувати власну особистість;
- розвивати почуття самоповаги та особистої гідності;
- поводитися в ситуаціях, де порушується особиста гідність;
- поважати особисту гідність інших людей.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 4. Усі ми різні, усі ми рівні.

Чим люди різняться між собою і чим подібні. Що допомагає їм розуміти один одного.

ТЕМА 5. Сім'я в житті людини.

Чому люди створюють сім'ю. Довіра, любов та взаємоповага як основа сім'ї. Як будувати взаємини у сім'ї. Яка сім'я є міцною. Що я можу зробити для зміцнення моєї сім'ї. Моє дерево роду.

ТЕМА 6. Стереотипи та упередження.

Що таке стереотипи, упередження. Чому вони виникають. Як навчитися приймати іншого без упереджень та стереотипів.

ТЕМА 7. Безпека – небезпека.

Що таке безпека. Безпечна та небезпечна поведінка. Правила безпечної поведінки.

Учень:

знає:

- характеристики, за якими люди різняться та є подібними між собою;
- правила безпечної поведінки у конфліктній та небезпечній ситуаціях;
- шляхи попередження та способи вирішення конфлікту.

розуміє:

- зміст понять «стереотипи», «упередження», «ризик», «безпека», «небезпека», «насильство», «жорстоке поводження», «конфлікт», «небезпечна ситуація»;
- що відмінність та подібність між людьми є основою для взаєморозуміння і ґрунтується на принципах ненасильства;
- значення відмінності та подібності між людьми у процесі розвитку міжособистісних стосунків;
- у чому полягає рівність людей та її цінність на шляху до взаєморозуміння;
- що налагодження довірливих і відповідальних стосунків у сім'ї є одним із важливих факторів зменшення ризику потрапляння у небезпечні ситуації;

ТЕМА 8. Моя поведінка в конфлікті / небезпечній ситуації.

Що таке конфлікт, види конфліктів. Яка ситуація є небезпечною. Причини виникнення міжособистісних конфліктів. Які почуття ми переживаємо під час конфлікту. Як попередити конфлікт. Правила поведінки у конфлікті/ небезпечній ситуації.

- що сім'я – це унікальне середовище, в якому кожна людина знаходить захист, підтримку, можливості для творчого розвитку і самореалізації;
- важливість неупередженого ставлення до інших;
- причини виникнення та етапи розвитку конфлікту.

уміє:

- створити Дерево Роду та використовувати його як інструмент аналізу життєвого простору, підтримуючого оточення;
- розрізняти деструктивні стереотипи, що пов'язані з поведінкою в небезпечних ситуаціях, у т.ч. у випадках торгівлі людьми, причини їх виникнення;
- гідно поводитися у конфлікті;
- розрізняти безпеку, небезпеку; безпечно поводитися;
- сказати «ні» у небезпечних ситуаціях;
- ставитися до батьків з повагою, довіряти їм.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ**ТЕМА 9. Як приймати рішення.**

Що таке рішення. Послідовність прийняття рішень. Відповідальність за власні рішення. Навчання навичкам прийняття рішень.

ТЕМА 10. Коло мого життєвого досвіду.

Що таке життєвий досвід. Джерела досвіду: спілкування, досягнення, помилки. Вплив досвіду на розвиток моєї особистості.

Учень:**знає:**

- різні джерела формування досвіду.

розуміє:

- суть поняття «життєвий досвід»;
- важливість досвіду батьків, дорослих;
- послідовність (алгоритм) прийняття відповідальних рішень;
- важливість особистої відповідальності за ухвалені рішення;
- цінність життєвого досвіду, його значення для становлення та розвитку особистості.

уміє:

- цінувати отриманий досвід; ухвалювати рішення.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

ТЕМА 11. Мої права та обов'язки.

Права людини та дитини: історія виникнення та розвитку. Що ми знаємо про права. Що таке обов'язки, які вони бувають. Зв'язок між правами та обов'язками. Усвідомлене використання своїх прав.

ТЕМА 12. Я громадянин світу.

Що означає бути громадянином країни та світу. Загальнолюдські цінності та норми співіснування. Яким я хочу бачити світ завтра.

Учень:**знає:**

- основні права людини, обов'язки громадянина та їх значення для захисту від насильства та протидії торгівлі людьми;
- основні положення Загальної декларації прав людини;
- зміст Конвенції ООН про права дитини, її призначення та можливості реалізації своїх прав.

розуміє:

- поняття «громадянин світу» та що кожен із нас є громадянином світу;
- зв'язок між поняттями «права людини», «права дитини»;
- що права людини є основою вироблення і узгодження стандартів поведінки в сім'ї, школі, суспільстві, у всьому світі.

8 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Розуміти себе.

Самопізнання та самоаналіз як основа розуміння себе. Що таке самооцінка. Потреби і самодисципліна. Моє особистісне зростання.

Учень:**знає:**

- потреби та їх види.

розуміє:

- важливість самопізнання для життєвого самовизначення особистості;
- сутність та особливості процесу самопізнання;
- роль власних можливостей у задоволенні потреб.

уміє:

- адекватно оцінювати себе, узгоджувати свої потреби з власними можливостями.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 2. Дружба, закоханість, кохання.

Що таке справжня дружба, закоханість, кохання.

Відповідальність за підтримку та розвиток дружби, кохання. Перше кохання. Цінності кохання.

ТЕМА 3. Спілкування у безпечному Інтернеті.

Небезпека віртуального світу.

Правила поведінки у світовій мережі. Переваги та ризики спілкування в Інтернеті. Як захистити себе від небажаного впливу в мережі.

ТЕМА 4. Соціальні ролі (гендерний аспект).

Ролі статі у суспільстві. Гендерні відмінності. Статеворольові стереотипи: їх позитивні та негативні сторони. Як навчитися будувати партнерські стосунки з представниками протилежної статі.

ТЕМА 5. Дитяча праця.

Що таке дитяча праця. Як розрізнити працю та експлуатацію. Пільги для працюючих неповнолітніх. Проблема найгірших форм дитячої праці.

Учень:**знає:**

- взаємозв'язки між поняттями «дружба», «закоханість», «кохання»;
- правила поведінки у світовій мережі;
- положення законодавства України, що захищає працю дітей;
- як діяти у небезпечних ситуаціях.

розуміє:

- сутність дружби і дружніх стосунків;
- відповідальність за підтримку та розвиток дружби;
- що перше кохання – це емоційне надбання кожної людини;
- важливість обережного, відповідального ставлення до кохання як почуття;
- зміст понять «соціальні ролі», «гендер», «гендерні ролі»;
- різницю між поняттями «праця» та «експлуатація»;
- проблему дитячої праці;
- які ризики можуть виникати у мережі Інтернет;
- різні аспекти проблеми рівності чоловіків та жінок, подолання статево-рольових стереотипів;
- глибину укорінення та різноманітність гендерних стереотипів.

уміє:

- відповідально ставитися до власних почуттів і почуттів інших;
- захищати себе від небажаного впливу в мережі;
- поводитися на засадах гендерної рівності, партнерства, поваги до іншої статі;
- запобігати насильству над слабшими;
- позитивно ставитися до отримання соціальних послуг, незалежно від статі.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 6. Розв'язання складних ситуацій (проблем).

Що таке проблеми. Чому вони виникають. Види проблем. Як розв'язувати проблеми та долати перешкоди. Розв'язання проблем як джерело життєвого досвіду.

ТЕМА 7. Торгівля дітьми як небезпека життя.

Протидія торгівлі дітьми в Україні. Небезпечні ситуації: шляхи попередження.

Учень:знає:

- правила безпечної поведінки; особливості проявів торгівлі дітьми в Україні.

розуміє:

- причини виникнення проблем і шляхи їх вирішення.

уміє:

- аналізувати свої досягнення і помилки та розглядати їх як джерело власного досвіду, який можна застосувати при розв'язанні проблем;
- аналізувати проблему та добирати способи її вирішення чи уникання;
- розпізнавати та аналізувати явище торгівлі дітьми;
- визначати права дітей, що порушуються у ситуації торгівлі дітьми;
- безпечно поводитися та аналізувати небезпечні ситуації.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

ТЕМА 8. Розмаїття та єдність світу.

У чому розмаїття світу. У чому цінність життя в спільноті, де є представники різних культур. Що об'єднує людей у світі. Загальнолюдські цінності як основа співіснування.

ТЕМА 9. Міжнародна солідарність проти найгірших форм дитячої праці.

Що таке солідарність. Протидія торгівлі людьми за кордоном. Можливості державних та неурядових організацій за кордоном щодо захисту дитини, яка потерпіла від найгірших форм дитячої праці.

Учень:знає:

- умови, які створені в Україні та на міжнародному рівні, щодо захисту дітей від найгірших форм дитячої праці;
- досвід співпраці на міжнародному рівні щодо захисту дітей від найгірших форм дитячої праці.

розуміє:

- поняття «найгірші форми дитячої праці»; вплив загальнолюдських цінностей на співіснування різних культур;
- в чому полягає культурне розмаїття світу;
- яким чином різні культури доповнюють та збагачують одна одну.

9 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Життєві цінності.

Цінності в житті людини. Духовні та матеріальні цінності; життєві цінності. Як вони впливають на моє життя сьогодні та в майбутньому.

ТЕМА 2. Життя як цінність.

Цінність людського життя. Чим цінне моє життя. Його неповторність та неповторюваність.

Учень:розуміє:

- суть поняття «цінність» та джерела формування цінностей;
- що особисті (власні) цінності – це основа життєвого самовизначення, необхідна для повноцінного життя;
- взаємозв'язок між цінностями, поведінкою та цілями;
- цінність людського життя через призму неповторності кожної людини;
- у чому полягає філософський зміст життя;
- цінність життя через розуміння власної неповторності, визначення сенсу свого буття.

уміє:

- співвідносити свої рішення з особистими цінностями.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 3. Як будувати стосунки з іншими.

Основи конструктивної взаємодії. Особиста відповідальність за слова та дії.

ТЕМА 4. Як протидіяти тиску/як сказати «ні».

Що таке вплив та тиск. Їх джерела. Цінності як запорука протистояння тиску та спокусам.

Учень:знає:

- засади та прийоми конструктивної взаємодії в різних життєвих ситуаціях.

розуміє:

- сутність понять «тиск» та «вплив» та їх джерела; що власні цінності – це запорука протидії тиску.

уміє:

- взаємодіяти та спілкуватися з іншими; використовувати у спілкуванні з іншими різні комунікативні позиції;
- протидіяти тиску та ухвалювати відповідальні рішення.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 5. Мій добробут.

Добробут у системі людських цінностей. Розуміння добробуту. Роль грошей в житті людини. Раціональне та нераціональне використання коштів. Як будувати свій добробут.

ТЕМА 6. Мій професійний вибір.

Здібності та інтереси. Що таке професійне самовизначення. Класифікація професій. Як обрати професію. Як готуватися до оволодіння обраною професією.

ТЕМА 7. Моє працевлаштування.

Право на працю. Законодавство, що регулює право підлітка на працю. Безпечне працевлаштування. Джерела пошуку роботи. Вимоги до написання резюме.

ТЕМА 8. Моє дозвілля.

Що таке дозвілля. Які види дозвілля існують. Які можливості дозвілля є в громаді. Наслідки небезпечного дозвілля.

Учень:**знає:**

- про світ професій;
- основи професійного самовизначення та складові успішного професійного вибору.

розуміє:

- роль добробуту в житті людини, залежність добробуту сім'ї від уміння її членів орієнтуватися в цінах на товари й послуги;
- роль грошей в сучасному житті та особисту відповідальність кожного за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту;
- взаємозв'язок між особистими цілями та професійним вибором;
- механізм пошуку роботи та законодавство, що регулює права підлітка на працю;
- необхідність раціонального використання вільного часу та планування власного дозвілля.

уміє:

- визначати мотиви, що спонукають людей купувати нові речі;
- визначати коло своїх інтересів як основу професійного самовизначення;
- самостійно формувати власні варіанти змістовної організації дозвілля;
- аналізувати місцеві можливості щодо організації дозвілля.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

ТЕМА 9. Суспільство і я.

Що таке соціальні ролі. Мої соціальні ролі. Що таке життєва позиція. Взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції. Я – свідомий громадянин. Як я можу проявити свою громадянську позицію.

Учень:знає:

- шляхи вияву громадянської позиції; які соціальні ролі виконують люди у своєму житті.

розуміє:

- сутність поняття «життєва позиція» та яким чином впливає життєва позиція кожної людини на виконання різних соціальних ролей;
- взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції.

уміє:

- визначати, які ролі виконує кожен учень у своєму повсякденні;
- розробляти та реалізувати соціальні ініціативи щодо профілактики торгівлі людьми.

10 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Думки про щастя.

Що таке щастя. Моє відчуття щастя. Що мені потрібно для щастя.

ТЕМА 2. Творець своєї долі.

Що таке життєва ціль. Для чого людині потрібно мати життєві цілі. Як визначати життєві цілі. Шляхи досягнення цілі. Я – творець власної долі. Моя життєва перспектива.

Учень:розуміє:

- зміст поняття «щастя» та чинники, які допомагають людині бути щасливою;
- сутність поняття «ціль» та роль цілей в життєдіяльності людини;
- важливість цілепокладання в життєвому самовизначенні.

уміє:

- визначати власні життєві плани, ресурси, що необхідні для досягнення цілей, а також перешкоди, які можуть завадити реалізації мети;
- планувати свої дії для досягнення мети.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 3. Сім'я і довіра.

Сім'я як цінність. Що таке подружнє життя. Якою я уявляю свою майбутню сім'ю. Що означає бути готовим до сімейного життя.

ТЕМА 4. Торгівля людьми як порушення прав людини.

Причини поширення торгівлі людьми. Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми. Методи вербування та різновиди торгівлі людьми. Які права порушуються у ситуації торгівлі людьми. Сучасні тенденції і причини торгівлі людьми в Україні.

Учень:**знає:**

- які ризики існують при укладанні шлюбу за кордоном;
- що таке сімейно-шлюбні стосунки, кохання як найбільша цінність сім'ї;
- що таке цінності сім'ї.

розуміє:

- суть поняття «сімейне щастя»;
- відповідальність за вибір майбутнього чоловіка/дружини;
- основні ролі членів сім'ї, їхні обов'язки; важливість готовності до шлюбу та критерії такої готовності;
- особливості прояву торгівлі людьми в Україні, сучасні тенденції, причини цього явища, шляхи потрапляння в небезпечну ситуацію.

уміє:

- формувати «образ» майбутнього супутника життя;
- визначати, які права порушуються в ситуації торгівлі людьми;
- безпечно поводитися.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 5. Протидія негативним явищам у суспільстві.

Сутність негативних явищ. Критичне ставлення до негативних явищ. Самостійний свідомий вибір.

Учень:**знає:**

- види діяльності у сфері дозвілля з точки зору сильних сторін та можливих ризиків для людини.

розуміє:

- особливості сучасних негативних явищ і їх вплив на стан здоров'я, а також майбутнє людини загалом;

ТЕМА 6. Безпечне та корисне дозвілля.

Що таке вільний час. Безпека під час дозвілля. Корисна діяльність у сфері дозвілля: види та функції. Моя участь в організації дозвілля.

- що таке вільний час (дозвілля) та його функції;
- причини, з яких надаються переваги тим чи іншим видам дозвіллевої діяльності;
- можливі ризики для людини певних видів дозвіллевої діяльності (шкода здоров'ю, ситуації насильства, експлуатації, торгівлі людьми тощо).

уміє:

- визначати власну життєву позицію щодо негативних явищ;
- критично ставитися до таких негативних явищ, як вивезення людей за кордон, азартні ігри тощо.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ**ТЕМА 7. Поїздка за кордон: за і проти.**

Сильні і слабкі сторони працевлаштування, навчання, шлюбу, перебування за кордоном. Легальне та нелегальне перебування в іншій країні. Що необхідно людині для успішного працевлаштування за кордоном.

ТЕМА 8. Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації.

Міжнародні і національні документи щодо протидії торгівлі людьми.

ТЕМА 9. Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми.

Що таке міжнародне співтовариство. Засади міжнародного співіснування. Можливості людини як члена міжнародної спільноти.

Учень:знає:

- основні міжнародні документи щодо протидії торгівлі людьми, міжнародне законодавство стосовно протидії торгівлі людьми, основні національні закони, які захищають громадянина України від торгівлі людьми, основи міжнародного співтовариства та його діяльність щодо протидії торгівлі дітьми;
- що необхідно людині для успішного працевлаштування за кордоном;
- які типові труднощі можуть спіткати людину за межами своєї країни;
- основні інститути міжнародного співтовариства, які працюють у напрямі протидії торгівлі людьми.

розуміє:

- поняття «міжнародне співтовариство»;
- проблему торгівлі людьми;

	<ul style="list-style-type: none"> - вимоги щодо організації поїздки за кордон з метою працевлаштування, навчання, шлюбу; - що таке легальне та нелегальне перебування в іншій країні. <p><u>уміє:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - толерантно ставитися до тих, хто збирається за кордон, і до потерпілих від торгівлі людьми.
--	--

11 КЛАС

ТРЕНІНГ 1. ОСОБИСТІСНА ГІДНІСТЬ

<p>Значення життєвих цінностей, гідної поведінки для життєвого благополуччя. Шляхи особистісного зростання.</p>	<p>Учень:</p> <p><u>знає:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - можливі шляхи особистісного зростання. <p><u>розуміє:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - поняття «гідність», «людська гідність», «особиста гідність»; - значимість гідної поведінки; - прагнення до особистісного зростання для життєвого благополуччя. <p><u>уміє:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізувати свої переконання та життєві цінності; - впевнено поводитися та має стійке бажання до змін; - розвивати особистісний потенціал.
---	--

ТРЕНІНГ 2. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ

Сутність торгівлі людьми як комплексної проблеми та особливої форми насильства. Можливості державних установ та неурядових організацій щодо протидії торгівлі людьми, захисту прав дітей. Безпечна поведінка в різних життєвих ситуаціях.

Учень:розуміє:

- сутність торгівлі людьми як комплексної проблеми та особливої форми насильства.

уміє:

- використовувати можливості державних установ та потенціал неурядових організацій для захисту своїх прав та прав інших людей в протидії торгівлі людьми;
- безпечно поводитися та протидіяти торгівлі людьми в різних ситуаціях, у т.ч. під час перебування за кордоном;
- формувати активну позицію щодо захисту своїх прав та прав інших людей.

ТРЕНІНГ 3. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ

Сутність і роль громадянської позиції в житті людини. Формування власної громадянської позиції. Участь у житті суспільства шляхом розроблення та реалізації соціальних ініціатив щодо протидії торгівлі людьми.

Учень:розуміє:

- сутність понять «громадянськість», «громадянська позиція»;
- важливість визначення та формування власної громадянської позиції;
- значущість позитивної оцінки для особистості.

уміє:

- формувати позитивну самооцінку та виявляти власну громадянську позицію;
- планувати конкретні дії;
- узагальнювати та аналізувати набутий життєвий досвід.

ІІІ. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

7 КЛАС

№ п/п	Назва блоків і тем	Всього
	БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ	4
1.	<i>Грані особистості</i>	1
2.	<i>Бути собою</i>	1
3.	<i>Як поважати себе</i>	2
	БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ	7
4.	<i>Усі ми різні, усі ми рівні</i>	1
5.	<i>Сім'я в житті людини</i>	1
6.	<i>Стереотипи та упередження</i>	2
7.	<i>Безпека – небезпека</i>	2
8.	<i>Моя поведінка в конфлікті/небезпечній ситуації</i>	1
	БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ	4
9.	<i>Як приймати рішення</i>	2
10.	<i>Коло мого життєвого досвіду</i>	2

	БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ	3
11.	Мої права та обов'язки	2
12.	Я громадянин світу	1
	Всього годин	18

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ.

Тема 1. Грані особистості: Що таке особистість. Мій особистісний портрет. Що таке індивідуальність. Чому важливо виявляти свою індивідуальність.

Література:

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – С-Пб. : Питер, 2005. – 272 с.
2. Енциклопедія для хлопців : для ст. шкіл. віку / авт.-упоряд. В. М. Петров. – К., 2001. – 572 с.
3. Загальна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська [та ін.]. – К., 2002. – 162 с.
4. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К, 2003. – С. 86–97 (автор О. В. Безпалько).
5. Найк А. Практическая психология для девочек, или Как относиться к себе и мальчикам / А. Найк. – М., 1997. – 458 с.
6. Пругченков А. С. Школа жизни : метод. разработки соц.-психол. тренингов / А. С. Пругченков. – М., 2000. – 246 с.
7. Снайдер Ди. Практическая психология для подростков, или Как найти свое место в жизни / Ди Снайдер. – М., 2000. – 384 с.
8. Тітовець Ю. А. Порадник для юних / Ю. А. Тітовець. – Львів : Афіша, 2004. – 96 с.
9. Фельдштейн Д. И. Психология развития человека как личности : в 2-х т., т.1. / Д. И. Фельдштейн. – М. : МПСИ; Воронеж, МОДЭК, 2005. – 568 с.

Тема 2. Бути собою. Як проявляється індивідуальність людини. Що таке образ. Його складові. Що впливає на образ. В чому взаємозв'язок між образом та поведінкою. Як творити власний образ. Що таке «бути собою».

Література:

1. Вагин И. Я знаю, как нужно! / И. Вагин. – С-Пб. : Питер, 2002. – 320 с.
2. Имидж – путь к успеху. – С-Пб. : Питер, 2002. – 192 с.
3. Имидж руководителя. – Чернигов : ФПОЧО, 2001. – 29 с.
4. Каунт Д. Подними свою самооценку / Д. Каунт ; под ред. В. А. Спивака ; пер. с англ. А. Козлова. – С-Пб. : Нева, 2004. – 220 с.
5. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 86–108 (автор Т. Л. Лях).
6. Леви В. Искусство быть собой. Конкретная психология : книга-альманах / В. Леви. – [б. м.] : ТОРОБОАН, 2003. – 286 с.
7. Любовь, жизнь, семья : пособие для учителя / под ред. Л. М. Панкова. – М. : МАОО МФО, 2007. – 341 с.
8. Себе зрозуміти, себе змінити : навч. посіб. / М-во освіти і науки України ; упоряд. С. Максименко, О. Главник. – К. : Главник, 2006. – 128 с.

Тема 3. Як поважати себе. Що таке повага і самоповага. Чому так важливо поважати себе. Повага до інших як компонент самоповаги. Людська та особиста гідність.

Література:

1. Безпалько О. Спілкуємось та діємо : навч.-метод. посіб. / О. Безпалько, Ж. Савич. – К. : Навч. книга, 2002. – 112 с.
2. Биркенбиль Ф. Вера. Коммуникационный тренинг: Наука общения для всех / Вера Ф. Биркенбиль ; пер. с нем. Н. Чупаева. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 352 с.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. – 304 с.
4. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дітьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя. – М. ; Вінниця, 2001.

5. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 200–217 (автор Н. В. Зимівець).
6. Любовь. Жизнь. Семья : пособие для учителя / науч ред. Л. М. Панкова. – М. : МАОО, МФО, 2007. – 341 с.
7. Селевко Г. К. Познай себя / Г. К. Селевко, И. Н. Закатова, О. Г. Левина. – М., 2000. – 116 с. – (Сер. «Самосовершенствование личности»).
8. Селевко Г. К. Сделай себя сам / Г. К. Селевко, Н. К. Тихомирова, О. Г. Левина. – М. : Нар. образование, 2001. – 125 с.
9. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность / Фопель Клаус. – М. : Генезис, 2008. – 208с.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

Тема 4. Усі ми різні, усі ми рівні. Чим люди різняться між собою і чим подібні. Що допомагає їм розуміти один одного.

Література:

1. Винославська О. В. Людські стосунки : навч. посіб. / О. В. Винославська, М. П. Залигіна ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 144 с.
2. Громадянська освіта : навч. посіб. для 11-го кл. загальноосвітн. навч. закл. / Р. А. Арцишевський [та ін.], – К., 2002. – 200 с.
3. Идеи, средства, методы и работа в области межкультурного воспитания взрослых и молодежи : учеб. сб. / Европейск. молодеж. кампания против расизма, ксенофобии, антисемитизма и нетерпимости «Все различны – все равны». – Страсбург : Европейск. Молодеж. Центр, 1999. – 242 с.
4. Компас : учебник по правозащитному образованию молодежи / Совет Европы, 2002. – 418 с.
5. Культура життєвого самовизначення : інтегративний курс для учнів загальноосв. навч. закладів : метод. посіб. : в 3 ч. / [О. В. Безпалько, М. І. Босенко, Р. Х. Вайнола та ін.] ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві. – К. : Златограф, 2004. – Ч. 3. Середня школа. – 536 с., С. 109 – 126.

6. Лопатина А. Азбука мудрости / А. Лопатина, М. Скребцова. – М., 1999. – 576 с.
7. Межкультурное образование в школе / В. В. Величко, А. В. Дергай, Д. В. Карпиевич [и др.]. – Минск, 2001. – 168 с.

Тема 5. Сім'я в житті людини. Чому люди створюють сім'ю. Довіра, любов та взаємоповага як основа сім'ї. Як будувати взаємини у сім'ї. Яка сім'я є міцною. Що я можу зробити для зміцнення моєї сім'ї. Моє Дерево Роду.

Література:

1. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособие / Т. В. Андреева. – С-Пб. : Речь, 2004. – 244 с.
2. Вайнола Р. Г. Сім'я в житті людини / Р. Г. Вайнола // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Зверєвої. – К, 2003. – 536 с. – С. 126 – 129.
3. Дружинин В. Психология семьи / В. Дружинин. – С-Пб., 2009.
4. Ковбас Б. І. Родинна педагогіка : у 3-х т. – Т.1. Основи родинних взаємовідносин / Б. І. Ковбас, В. І. Костів. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2002. – 288 с.
5. Лопатина А. Беседы и сказки о семье / А. Лопатина, М. Скребцова. – М. : «Амрита-Русь», 2004.
6. Любовь, жизнь, семья : пособие для учителя/ под ред. Л. М. Панкова. – М. : МАОО МФО, 2007.
7. Некрасов А. Семья: энциклопедия счастливой жизни / А. Некрасов. – М. : АСТ, Полиграфиздат, 2010. – 640 с.
8. Тренинг развития жизненных целей (программа психологического содействия успешной адаптации) / М. А. Алиева [и др.]. – С-Пб. : Речь, 2003. – 216 с. – (Психологический тренинг).
9. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. посібник / І. Д. Зверєва [та ін.]. – К. : Держсоцслужба, 2006. – 104 с. – С. 30–32.

Тема 6. Стереотипи та упередження. Що таке стереотипи, упередження. Чому вони виникають. Як навчитися приймати іншого без упереджень та стереотипів.

Література:

1. Босенко М. І. Стереотипи та упередження / М. І. Босенко, А. В. Гулевська-Черниш // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : методичний посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003.
2. Грэй Д. Дети с Небес: Искусство позитивного воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества, отзывчивость и уверенность в себе / Д. Грэй ; пер. с англ. Е. Мирошниченко. – К. ; М. : София, 2004. – 398 с.
3. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.] ; заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалові. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
4. Махній М. Етноеволюція. Етнічні стереотипи : науково-пізнавальні нариси / Микола Махній. – К., 2009.
5. Межкультурное образование в школе / В. В. Величко, А. В. Дергай, Д. В. Карпиевич [и др.]. – Мн., 2001. – 168 с.
6. Ми – громадяни України : навчальний посібник з громадянської освіти для 9(10) кл. серед загальноосвітніх навч. закладів / О. Пометун, О. Дем'янчук, І. Ігнатова [та ін.]. – Львів : НВФ «Українські технології», 2002. – 256 с.
7. «Українська правда. Життя». 10 міфів про торгівлю людьми (інтернет-стаття) : за матеріалами Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні та Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна».
8. Школа Рівних Можливостей : навч.-метод. посіб. / під заг. ред. Т. Ковалко [та ін.]. – К., 2001. – 192 с.

Тема 7. Безпека – небезпека. Що таке безпека. Безпечна та небезпечна поведінка. Правила безпечної поведінки.

Література:

1. Воронцова Т. В. Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки : посібник для вчителя / Т. В. Воронцова, В. С. Понаморенко. – К. : Алатон, 2005. – 256 с.
2. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / Є. П. Желібо, Н. М. За-

- веруха, В. В. Зацарний ; за ред. Є. П. Желібо. – 4-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 344 с.
3. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
 4. Сходинки до здоров'я : настільна книга учнів – тренера / кол. авт.-упорядн.: В. С. Петрович, О. Ю. Курінова, Ф. П. Шульган, А. С. Волох. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 124 с.

Тема 8. Моя поведінка в конфлікті/небезпечній ситуації. Що таке конфлікт, види конфліктів. Яка ситуація є небезпечною. Причини виникнення міжособистісних конфліктів. Які почуття ми переживаємо під час конфлікту. Як попередити конфлікт. Правила поведінки у конфлікті/небезпечній ситуації.

Література:

1. Анцупов А. Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе / А. Я. Анцупов. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 208 с.: ил. – (Библиотека школьного психолога).
2. Васильев Н. Н. Тренинг преодоления конфликтов / Н. Н. Васильев. – С-Пб. : Речь, 2003. – 170 с.
3. Гірник А. М. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження : навч. посіб. / А. М. Гірник, А. Ю. Бобро ; Укр. акад. держ. упр. – К. : Основи, 2004. – 174 с.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – С-Пб. [и др.] : Питер, 2005. – 464 с. – (Серия «Мастера психологии»).
5. Громадянська освіта : навч. посіб. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Банка, І. М. Гейко [та ін.]. – К., 2002. – 152 с.
6. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич ; М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації та розв. дитини. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 456 с.
7. Жизненные навыки : пособие для учителя : 8–9 кл./ Иосиф Молдовану, Клаудия Коадэ [и др.]. – Кишенеу : ARC, 2005. – 180 с.
8. Козлов В. В. Управление конфликтом / В. В. Козлов, А. А. Козлова. – М. :

Экзамен, 2004. – 222 с.

9. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 232–252.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 9. Як приймати рішення. Що таке рішення. Послідовність прийняття рішень. Відповідальність за власні рішення. Навчання навичкам прийняття рішень.

Література:

1. Артемьев П. Психология самопознания, или Как найти формулу жизни / П. Артемьев. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 304 с. – (Практическая психология).
2. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дитьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя. – М. ; Вінниця, 2001.
3. Международная федерация социальных работников, Христианский детский фонд, Украинская ассоциация социальных педагогов и специалистов по социальной работе. Летняя школа волонтеров «Формирование здорового образа жизни: возможности волонтерского движения» : рабочие материалы семинара. – Ялта, 6–12 июля 2001 года.
4. Модуль «Твое життя – твій вибір» / Т. Є. Федорченко, І. Г. Сомова, Н. В. Зимівець, Н. О. Лещук, Т. П. Авельцева. – К. : Міленіум, 2002. – 164 с.

Тема 10. Коло мого життєвого досвіду. Що таке життєвий досвід. Джерела досвіду: спілкування, досягнення, помилки. Вплив досвіду на розвиток моєї особистості.

Література:

1. Алиева М. А. Я сам строю свою жизнь / М. А. Алиева, Г. В. Гришеневич, Л. В. Лобанова ; под ред. Е. Е. Трошихиной. – С-Пб., 2001.
2. Вишина А. Ю. Навчальна робоча програма курсу «Мотиваційна регуляція музичної творчості». – 2001.
3. Дент Ф. Э. Управление саморазвитием : карман. справ. / Ф. Э. Дент ; пер. с англ. О. Воробьевой. – М. : НИРРО, 2004. – 108 с.
4. Твое життя – твій вибір / Т. Є. Федорченко, І. Г. Сомова, Н. В. Зимівець,

Н. О. Лещук, Т. П. Авельцева. – К. : Міленіум, 2002.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Тема 11. Мої права та обов'язки. Права людини та дитини: історія виникнення та розвитку. Що ми знаємо про права. Що таке обов'язки, які вони бувають. Зв'язок між правами та обов'язками. Усвідомлене використання своїх прав.

Література:

1. Изучаем права ребенка : методическое пособие для педагогов, представителей социальных служб и общественных организаций, которые работают с детьми и для детей. – Симферополь, 2002. – С. 32–33.
2. Петрочко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петрочко. – Рівне : видавець О. Зень, 2010. – 368 с.
3. Пометун О. І. Практичне право. 8 клас : навчальний посібник / О. І. Пометун, Т. О. Ремех [та ін.]; за ред. д. пед. наук, проф. О. І. Пометун. – К. : «А.С.К.», 2002. – 207 с.
4. Права дитини: від витоків до сьогодення : зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів : метод. видання / авт.-упор. Г. М. Лактіонова (кер.), Л. В. Пироженко, О. В. Сухомлинська. – К. : Либідь, 2002. – 280 с.
5. Права дитини : посібник для журналістів / авторська група – Зорина О'Доннелл, Дмитро Коник, Людмила Логінова, Лариса Байда, Дмитро Брук. – К. : ЦШСЕК, 2002.
6. Права человека: просвещение, преподавание, информация // Бюллетень Молодежного Центра прав человека и правовой культуры – выпуск 1. – 2001. – С.19–21.
7. Пронькин В. Н. Живое право : занимат. энцикл. практич. права : кн. для ученика / В. Н. Пронькин, А. Б. Гутников. – С-Пб., 2000.
8. Твої права / Ліга прав дітей та молоді. – К., 2000.
9. Тренінг-курс програми «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» щодо формування здорового способу життя серед молоді України; Модуль «Знаємо та реалізуємо свої права». – К., 2002.
10. Усвідомлене право – право на кожен день : посібник для тренера-почат-

ківця, який працює в області правової просвіти / упоряд., загальн. ред. Т. П. Авельцевої, Н. В. Зимівець. – Дніпропетровськ : Січ, 2001. – 315 с.

Тема 12. Я громадянин світу. Що означає бути громадянином країни та світу. Загальнолюдські цінності та норми співіснування. Яким я хочу бачити світ завтра.

Література:

1. Громадянська освіта в школах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hgi.org.ua/?ch=gr_osv_sk.
2. Громадянська освіта : навч. посібник для 11-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка [та ін.]. – К. : Генеза, 2002. – 200 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 310-321.
4. Туник І. А. Права та обов'язки дітей і дорослих за педагогічними принципами В. Сухомлинського / І. А. Туник. – К. : Шк. світ, 2009. – 128 с.
5. Gari Hopkins. Teaching Citizenship's Five Themes / Gari Hopkins. – Education World, 2002.
6. What is Global Citizenship? Oxfam, 1997. World Citizenship. Spiritual Assembly of the Baha'is of Warwick.

8 КЛАС

№ п/п	Назва блоків і тем	Всього
	БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ	3
1.	<i>Розуміти себе</i>	3
	БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ	6
2.	<i>Дружба, закоханість, кохання</i>	2
3.	<i>Спілкування у безпечному Інтернеті</i>	1
4.	<i>Соціальні ролі (гендерний аспект)</i>	2
5.	<i>Дитяча праця</i>	1
	БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ	4
6.	<i>Розв'язання складних ситуацій (проблем)</i>	2
7.	<i>Торгівля дітьми як небезпека життя</i>	2
	БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ	3
8.	<i>Розмаїття та єдність світу</i>	2
9.	<i>Міжнародна солідарність проти найгірших форм дитячої праці</i>	1
	Всього годин	16

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ.

Тема 1. Розуміти себе. Самопізнання та самоаналіз як основа розуміння себе. Що таке самооцінка. Потреби і самодисципліна. Мое особистісне зростання.

Література:

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – С-Пб.: Питер, 2003. – 272 с.

2. Артемьев П. Психология самопознания, или Как найти формулу жизни / П. Артемьев. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 304 с. – (Практическая психология).
3. Братко-Кугинський О. Як удосконалиювати свою психіку / О. Братко-Кугинський. – К. : Артєк, 2003. – 174 с.
4. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. – 304 с.
5. Грецов А. Г. Психологические тренинги с подростками / А. Г. Грецов. – С-Пб. : Питер, 2008. – 368 с.
6. Дент Ф. Э. Управление саморазвитием : карман. справ. / Ф. Э. Дент ; пер. с англ. О. Воробьевой. – М. : НИРРО, 2004. – 108 с.
7. Каунт Д. Подними свою самооценку / Д. Каунт ; под ред. В. А. Спивака ; пер. с англ. А. Козлова. – С-Пб. : Нева, 2004. – 220 с.
8. Козлов Н. И. Книга для тех, кому нравится жить, или Психология личностного роста / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 348 с.
9. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 324–342.
10. Леви В. Искусство быть собой. Конкретная психология : книга-альманах / В. Леви. – [б. м.] : ТОРОБОАН, 2003. – 286 с.
11. Марков В. В. Основы здорового образа жизни и профилактика заболеваний : учеб. пособие. – М. : Академия, 2001. – С. 67–68.
12. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с.
13. Себе зрозуміти, себе змінити : навч. посіб. / М-во освіти і науки України ; упоряд. С. Максименко, О. Главник. – К. : Главник, 2006. – 128 с.
14. Штепа О. Феномен особистісної зрілості / О. Штепа // Соціальна психологія. – 2005. – № 1(9). – С. 62–77.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ.

Тема 2. Дружба, закоханість, кохання. Що таке справжня дружба, закоханість, кохання. Відповідальність за підтримку та розвиток дружби, кохання. Перше кохання. Цінності кохання.

Література:

1. Година спілкування. 8 клас / упоряд. М. О. Володарська. – Х. : Ранок, 2009. – 176 с.
2. Джонсон Девід В. Соціальна психологія : тренінг міжособистого спілкування / В. Девід Джонсон ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 288 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 355–367.

Тема 3. Спілкування у безпечному Інтернеті. Небезпека віртуального світу. Правила поведінки у світовій мережі. Переваги та ризики спілкування в Інтернеті. Як захистити себе від небажаного впливу в мережі.

Література:

1. Альманах інноваційних технологій: практика та перспективи / за загальною редакцією доктора юридичних наук К. Б. Левченко. – К. : Юрисконсульт, 2007–2008. – 84 с.
2. Проблеми освіти : науково-методичний збірник / кол. авт. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2006. – Спец. вип. – 264 с.
3. Релігія, як вона є [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lastrada.kiev.ua
4. Інтернет сторінка «Онляндія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.onlandia.org.ua/>

Тема 4. Соціальні ролі (гендерний аспект). Ролі статі у суспільстві. Гендерні відмінності. Статеві-рольові стереотипи: їх позитивні та негативні сторони. Як навчитися будувати партнерські стосунки з представниками протилежної статі.

Література:

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – М., 2009.
2. Воронцов Д. В. Что такое гендер / Д. В. Воронцов // Гендерная психология / Т. В. Бендас. – С-Пб., 2006.
3. Гарматій А. П. Соціальні ролі статі / А. П. Гарматій, А. В. Гулевська-Черниш, О. Т. Сакович // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа

- : методичний посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві.
– К., 2003.
4. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2003. – 252 с. (збірка наукових статей, розділів із книг)
 5. Говорун Т. В. Психологічні аспекти гендерної дискримінації / Т. В. Говорун, О. М. Шарган // Психологія : зб. наук. праць. – Вип. III. – К., 1998. – С. 3.
 6. Горностаї П. П. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації / П. П. Горностаї // Гендерні студії: освітні перспективи : навч.-метод. матеріали. – К. : ПЦ «Фоліант», 2003. – С. 5–21.
 7. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.]. ; заг. ред. К. Б. Шевченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – С.186–192.
 8. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посібник / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
 9. Сапелкіна О. Гендерні стереотипи в суспільстві // за матеріалами Інтернет-статті.
 10. Титаренко Т. Поняття «стать» у психології особистості / Т. Титаренко // Психолог. – 2003. – лютий №6. – С. 13–15.

Тема 5. Дитяча праця. Що таке дитяча праця. Як розрізнити працю та експлуатацію. Пільги для працюючих неповнолітніх. Проблема найгірших форм дитячої праці.

Література:

1. Безпека життєдіяльності : всеукраїнський науково-популярний журнал. Спецвипуск. – 2007. – № 9 (вересень). – 48 с.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
3. Знай та захищай свої права : робочий зошит : вид. друге, доп. і переробл. – К., 2008. – 74 с.
4. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні : навч.-метод. посібник / за загальною редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Юрисконсульт, 2007–2008. – 334 с.

5. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : Основа-Принт. – С. 132

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 6. Розв'язання складних ситуацій (проблем). Що таке проблеми. Чому вони виникають. Види проблем. Як розв'язувати проблеми та долати перешкоди. Розв'язання проблем як джерело життєвого досвіду.

Література:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учеб. пособие / Г. С. Абрамова. – М. : Академ. проект, 2003. – 702 с.
2. Алиева М. А. Я сам строю свою жизнь / М. А. Алиева, Г. В. Гришеневич, Л. В. Лобанова ; под ред. Е. Е. Трошихиной. – С-Пб., 2001.
3. Арнольд О. Вирус любви и ненависти: Психологический анализ жизненных ситуаций / О. Арнольд, Е. Климова, Г. Щербакова. – М. : ЭКСМО – Пресс, 2002. – 448 с.
4. Братко-Кутинський О. Як удосконалювати свою психіку / О. Братко-Кутинський. – К. : Артек, 2003. – 174 с.
5. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: Як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
6. Жизненные навыки : пособие для учителя : 8–9 кл./ Иосиф Молдовану, Клаудия Коадэ [и др.]. – Кишенеу : ARC, 2005. – 180 с.
7. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 402–417.
8. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навч. посіб. / В. В. Москаленко ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 448 с.
9. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу / В. О. Шатенко ; Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : [Міленіум], 2008. – 216 с.
10. Тренинг развития жизненных целей (программа психологического содействия успешной адаптации) / М. А. Алиева [и др.]. – С-Пб. : Речь, 2003. – 216 с. – (Психологический тренинг).

11. Фопель К. Как научить детей сотрудничать?: Психолог. группы и упражнения : практич. пособие в 4 т. Т. 2 / пер. с нем. – 2-е изд., стереотип. – М., 2001.

Тема 7. Торгівля дітьми як небезпека життя. Протидія торгівлі дітьми в Україні. Небезпечні ситуації: шляхи попередження.

Література:

1. Безпека життєдіяльності : всеукраїнський науково-популярний журнал. Спецвипуск. – 2007.– № 9 (вересень). – 48 с.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
3. Знай та захищай свої права : робочий зошит : вид. 2-е, доп. і переробл. – К., 2008. – 74 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2007. – 352 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.
6. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт фундації «Україна – США» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.children-ukraine.org>

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Тема 8. Розмаїття та єдність світу. У чому розмаїття світу. У чому цінність життя в спільноті, де є представники різних культур. Що об'єднує людей у світі. Загальнолюдські цінності як основа співіснування.

Література:

1. Арцишевський Р. А. Людина і світ : підручник для 8–9 класів / Р. А. Арцишевський – К. : ВТФ «Перун», 1996.
2. Бокань В. Культурологія : навч. посібник / В. Бокань. – К., 2000.

3. Єрасов Б. С. Соціальна культурологія : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Б. С. Єрасов. – М., 2000.
4. Калінін Ю. А. Релігієзнавство : підручник / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковченко. – К., 2002.

Тема 9. Міжнародна солідарність проти найгірших форм дитячої праці. Що таке солідарність. Протидія торгівлі людьми за кордоном. Можливості державних та неурядових організацій за кордоном щодо захисту дитини, яка потерпіла від найгірших форм дитячої праці.

Література:

1. Вчимося жити самостійно : навч.-метод. посібник. – К., 2002.
2. Праця дітей: проблема та її відповідь : матеріали для семінарів-тренінгів. – К., 2002.
3. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман – К. : Основа-Принт. – 132 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник. – К., 2007.
5. Твоя майбутня професія : довідник / І. В. Бортницький, Д. Зоскатнов [та ін.]. – К., 1999.

9 КЛАС

№ п/п	Назва блоків і тем	Всього
	БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ	4
1.	Життєві цінності	2
2.	Життя як цінність	2
	БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ	4
3.	Як будувати стосунки з іншими	2
4.	Як протидіяти тиску/як сказати «ні»	2
	БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ	6
5.	Мій добробут	2
6.	Мій професійний вибір	2
7.	Моє працевлаштування	1
8.	Моє дозвілля	1
	БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ	3
9.	Суспільство і я	3
	Всього годин	17

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

Тема 1. Життєві цінності. Цінності в житті людини. Духовні та матеріальні цінності; життєві цінності. Як вони впливають на моє життя сьогодні та в майбутньому.

Література:

1. Бевзенко Л. Життєвий успіх, цінності, стилі життя / Любов Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 132–151.

2. Зимівець Н. В. Життєві цінності / Н. В. Зимівець // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наук. керівництво та редакція І. Д. Зверевої. – К., 2003. – С. 434–445.
3. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування : метод. рекомендації / Християн. Дитячий Фонд. – К., 2000.
4. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дитьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя. – М. ; Вінниця, 2001.
5. Методика освіти «рівний – рівному» / Н. Лещук, Н. Зимівець, Т. Авельцева, Г. Ковганич, Т. Мірошниченко, О. Руда. – К., 2002. – 132 с.
6. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини / Е. Помиткін. – К., 2008. – 126 с.
7. Психологічні тести : у 2 т. / під ред. А. А. Кареліна. – М. : Изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Т.1 – 312 с.
8. Хавыло А. Место и роль системы ценностных ориентаций в структуре личности и ее развитии / А. Хавыло // Психология и бизнес. – 2009.

Тема 2. Життя як цінність. Цінність людського життя. Чим цінне мое життя. Його неповторність та неповторюваність.

Література:

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – С-Пб. : Питер, 2003. – 272 с.
2. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Зверевої. – К., 2003. – С. 738–749.
3. Люшер М. Шесть стилей жизни / Макс Люшер // Неведомый мир. – 2006. – № 5. – С. 28–33.
4. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. / ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (кер. авт. колективу) [та ін.]. – К., 1997. – Ч. 1: Теорія та технологія життєтворчості. – 392 с.
5. Моделювання та впровадження програм щодо здорового способу життя : метод. матеріали для тренера / під заг. ред. І. Зверевої, Г. Лактіонової. – К., 2002. – 55 с.

6. Трунєв С. И. Жизнь как ценность: проблемы и противоречия / С. И. Трунєв // Философия и общество. – 2008. – № 4(52).
7. Ярощик Н. П. Жизнь – это гармония: какие желания человека оказывают тормозом его духовного становления / Н. П. Ярощик, В. В. Ярцев // Природа и человек. – 2007. – № 1. – С. 76–78.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

Тема 3. Як будувати стосунки з іншими. Основи конструктивної взаємодії. Особиста відповідальність за слова та дії.

Література:

1. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: Як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
2. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. – 304 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 487–498.
4. Трошихина Е. Г. Тренинг развития жизненных целей / Е. Г. Трошихина. – С-Пб., 2001.
5. Практичний посібник для тренерів з розвитку громади / Канад. агенція міжнар. розвитку. – К., 2006.

Тема 4. Як протидіяти тиску/як сказати «ні». Що таке вплив та тиск. Їх джерела. Цінності як запорука протистояння тиску та спокусам.

Література:

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.]. ; заг. ред. К. Б. Шевченко та О. А. Удалові. – К. : Міленіум, 2005. – С. 186–192.
2. Здоров'я – моя цінність : метод. матеріали до тренінгу / автор-упоряд. О. М. Петрик ; за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2006. – 53 с. (Б-чка

- соц. працівника/соц. педагога). – Сер. «Благополуччя дітей та молоді: можливості соціальної роботи в громаді».
3. Здоровый выбор : комплект из трех учебных пособий по профилактике поведения высокой степени риска подростков и молодежи. – С-Пб. : РОО «Взгляд в будущее», 2005.
 4. Зимівець Н. В. Вирішувати нам – відповідати нам : метод. рекомендації з проведення тренінг-курсу підліткам-інструкторам : посібник / Н. В. Зимівець, Т. П. Авельцева, О. А. Голоцван [та ін.]. – К. : Навч. кн., 2002.
 5. Лях Т. Л. Як протистояти тиску / Т. Л. Лях // Культура життєвого самовизначення Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 475–487.
 6. Миронова И. А. Сделай свой выбор! : тренинги по основам репродуктивного здоровья, профилактике ВИЧ/БППП, наркомании, алкоголизма и навыкам ответственного поведения / И. А. Миронова, Т. Л. Симоненко, Е. А. Трухан. – Минск : [б.и.], 2004. – 192 с.
 7. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Зимівець. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 360 с.
 8. Савельева И. С. Репродуктивное поведение и репродуктивное здоровье глазами подростков: потребности и нужды / И. С. Савельева, О. И. Волкова, Ж. А. Городничева // Репродуктивное здоровье детей и подростков, 2006. – №4. – С. 17–21.
 9. Твое життя – твій вибір : навч.-метод. пос. / [Н. В. Зимівець, З. А. Сивограков, Н. О. Лещук та ін.]. – К. : Навч. кн., 2002. – 190 с.
 10. Твой выбор – ответственное поведение : учеб.-метод.пособие / В. М. Оржиховская, Т. Е. Федорченко, Л. И. Габора, Е. Н. Гасникова ; К-ра превент. образования и социальной политики ЮНЕСКО. – Одесса : ООО «Интерпринт», 2005. – 149 с.
 11. Тітовець Ю. А. Порадник для юних / Ю. А. Тітовець. – Львів : Афіша, 2004. – 96 с.
 12. Форум–театр: формула виходу з кризи : навч.-метод. посіб. для бажаючих створити форум-театр / Л. Гук, М. Григоріва, Д. Доусет, О. Єдалова, І. Захарченко [та ін.]. // Школа рівних можливостей. – К., 2007.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 5. Мій добробут. Добробут в системі людських цінностей. Розуміння добробуту. Роль грошей в житті людини. Раціональне та нераціональне використання коштів. Як будувати свій добробут.

Література:

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл ; гл. ред. Е. Строганова ; пер. с англ. А. Лисицыной. – 2-е изд. – М. [и др.] : Питер, 2003. – 270 с.
2. Вчимося жити самостійно : навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрович, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк [та ін.]. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 203 с.
3. Козлов Н. И. Формула успеха, или Философия жизни эффективного человека / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 298 с.: ил. – (Практическая психология).
4. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 499–516.
5. Лопатина А. Азбука мудрости / А. Лопатина, М. Скребцова. – М, 1999. – 576 с.
6. Моя економіка : підруч. для уч. 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закладів з поглибл. вивч. економіки / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко. – К. : А.П.Н., 2001. – 320 с.
7. Формування навичок самостійного життя. (Для учнів загальноосвіт. шк.-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавл. батьків. піклування). – К., 2002. – 161 с.
8. Эффекты психологии денег [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.treko.ru/show_article_1257.
9. Я познаю мир. Экономика : дет. энцикл. / авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – 496 с.

Тема 6. Мій професійний вибір. Здібності та інтереси. Що таке професійне самовизначення. Класифікація професій. Як обрати професію. Як готуватися до оволодіння обраною професією.

Література:

1. Босенко М. І. Мій професійний вибір / М. І. Босенко // Культура життєвого самовизначення. Ч. III. Старша школа : метод. посібник / наук. керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2004. – С. 83–99.
2. Закатнов Д. О. Твоя майбутня професія / Д. О. Закатнов, Н. В. Жемера. – К., 1999. – 312 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., перераб., доп. / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Навчальні та тренінгові матеріали з профорієнтації. // веб-сайт <http://cprpb.org/uk/home>.
5. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : Основа-Принт. – 132 с.
6. Профорієнтація на практиці : посібник для вчителів / упорядн. та переклади Артур Гроссман ; Фонд «Освіта для демократії». – 2007.
7. Резапкіна Г. В. Я и моя профессия. Программа профессионального самоопределения для подростков : учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов / Г. В. Резапкіна. – М. : Генезис, 2000. – 128 с.

Тема 7. Моє працевлаштування. Право на працю. Законодавство, що регулює право підлітка на працю. Безпечне працевлаштування. Джерела пошуку роботи. Вимоги до написання резюме.

Література:

1. Знай та захищай свої права : робочий зошит / автор. колектив: М. В. Губко [та ін.]. – К., 2008.
2. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : Основа-Принт. – 132 с.
3. Профорієнтація на практиці : посібник для вчителів / упорядн. та переклади Артур Гроссман ; Фонд «Освіта для демократії». – 2007.
4. Резапкіна Г. В. Я и моя профессия. Программа профессионального самоопределения для подростков : учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М. : Генезис, 2000. – 128 с.

5. Уніят С. Вибір професії, або Задача з багатьма невідомими / С. Уніят, С. Комінко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. – 87 с.

Тема 8. Моє дозвілля. Що таке дозвілля. Які види дозвілля існують. Які можливості дозвілля є в громаді. Наслідки небезпечного дозвілля.

Література:

1. Робочі матеріали до «Програми підвищення кваліфікації прийомних батьків та батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу» : Авторський колектив: Лактіонова Г. М. – керівник, Алексеєнко Т. Ф., Бондаренко Т. Ф., Калібаба О. А., Калініна О. В., Клопова Л. Ф., Книш В. М., Петрочко Ж. В., Петрович В. С, Руда О. В., Шеламкова А. М. / Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, Всеукраїнський фонд «Благополуччя дітей». – К. : Держсоцслужба, 2008. – 285 с.
2. Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа [Текст] : посібник до тренінгового курсу з підготовки спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : у 3 ч. / Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, Всеукраїнський благодійний фонд «Крона». – К. : Держсоцслужба, 2008. – 212 с.
3. Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / упоряд.: В. В. Молочний, С. О. Моньков, О. В. Безпалько ; за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2004.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Тема 9. Суспільство і я. Що таке соціальні ролі. Мої соціальні ролі. Що таке життєва позиція. Взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції. Я – свідомий громадянин. Як я можу проявити свою громадянську позицію.

Література:

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 128 с.
2. Винославська О. В. Людські стосунки : навч. посіб. / О. В. Винославська, М. П. Залигіна ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2006.

- 144 с.
3. Громадянська освіта в школах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hgi.org.ua/?ch=gr_osv_sk.
 4. Громадянська освіта : навч. посіб. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Банка, І. М. Гейко [та ін.]. – К., 2002. – 152 с.
 5. Грэй Д. Дети с Небес: Искусство позитивного воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества, отзывчивость и уверенность в себе / Д. Грэй ; пер. с англ. Е. Мирошниченко. – К. ; М. : София, 2004. – 398 с.
 6. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / О. Є. Гуменюк. – Т. : Екон. думка, 2004. – 310 с.: ілюстр.
 7. Жизненные навыки : пособие для учителя : 8-9 кл./ Иосиф Молдовану, Клаудия Коадэ и др. – Кишенеу : ARC, 2005. – 180 с.
 8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навчальний посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
 9. Річард С. Лідерство – це дія : матеріали проекту «Розвиток лідерських здібностей і громадської активності» / С. Річард, Л. Желізняк. – Миргород, 2000. – 260 с.
 10. Розвиток громадянської спрямованості особистості в юнацькому віці : монографія / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – К. : Пед. думка, 2007. – 188 с.

10 КЛАС

№ п/п	Назва блоків і тем	Всього
	БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ	4
1.	<i>Думки про щастя</i>	1
2.	<i>Творець своєї долі</i>	3
	БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ	4
3.	<i>Сім'я і довіра</i>	2
4.	<i>Торгівля людьми як порушення прав людини</i>	2
	БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ	4
5.	<i>Протидія негативним явищам у суспільстві</i>	2
6.	<i>Моє дозвілля</i>	2
	БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ	3
7.	<i>Поїздка за кордон: за і проти</i>	1
8.	<i>Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації</i>	1
9.	<i>Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми</i>	1
	Всього годин	15

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ.

Тема 1. Думки про щастя. Що таке щастя. Мое відчуття щастя. Що мені потрібно для щастя.

Література:

1. Абузар И. Т. Что такое человеческое счастье? / И. Т. Абузар // ИРАН-НАМЕ : научный востоковедческий журнал. – 2009. – №1(9). – С. 120–128.

2. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Старша школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 852–867.
3. Селигман Мартин Э. П. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / Э. П. Мартин Селигман ; пер. с англ. – М. : София, 2006. – 368 с.
4. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе : психологические игры и упражнения / К. Фопель ; пер. с нем. – М. : Генезис, 2002. – 336 с.
5. Хамитов Н. Этика и эстетика : словарь ключевых терминов / Н. Хамитов, С. Крилова, С. Минеева. – К.: КНТ, 2009. – С. 191–192.

Тема 2. Творець своєї долі. Що таке життєва ціль. Для чого людині потрібно мати життєві цілі. Як визначати життєві цілі. Шляхи досягнення цілі. Я – творець власної долі. Моя життєва перспектива.

Література:

1. Бровко Е. Б. Методы исследования жизненной перспективы старшеклассников [Текст] / Е. Б. Бровко // Психология и школа : ежеквартальный научно-практический журнал. – 2006. – № 2. – С. 48–58.
2. Вагин И. Поднимись над толпой! : тренинг лидерства / И. Вагин, А. Глушай. – С-Пб.: Питер, 2002. – 192 с.
3. Вірна Ж. П. Прогнозування життєвих перспектив в умовах психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей загальноосвітньої школи [Текст] / Ж. П. Вірна, Т. К. Вінник, В. О. Ольхович // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 1–4.
4. Одолінський В. Г. Життєві перспективи старшокласників: мотивація та чіткість уявлення [Текст] / В. Г. Одолінський // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2006. – № 9. – С. 70–72.
5. Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте / под ред. И. В. Дубровиной. – 6-е изд. – М. : Академический проект, 2002. – 128 с.
6. Християнський Дитячий Фонд, Міжнародна волонтерська школа : робочі матеріали. – Київ, 2001.

Тема 3. Сім'я і довіра. Сім'я як цінність. Що таке подружнє життя. Якою я уявляю свою майбутню сім'ю. Що означає бути готовим до сімейного життя.

Література:

1. Алиева М. А. Я сам строю свою жизнь / М. А. Алиева, Т. В. Гришанович [и др.] ; под ред. Е. Г. Трошихиной. – С-Пб. : Речь, 2001. – 216 с.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл ; гл. ред. Е. Строганова ; пер. с англ. А. Лисицыной. – 2-е изд. – М. [и др.] : Питер, 2003. – 270 с.
3. Арнольд А. Лазариус Мифы о браке / Лазариус А. Арнольд. – М. : Будущее Земли, 2008. – 240 с.
4. Вайнола Р. Г. Моя майбутня сім'я / Р. Г. Вайнола // Культура життєвого самовизначення Ч. III. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2004.
5. Василец Т. Мужчина и женщина. Тайна сакрального брака / Т. Василец. – С-Пб. : Речь, 2010. – 496 с.
6. Винославська О. В. Людські стосунки : навч. посіб. / О. В. Винославська, М. П. Залигіна ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 144 с.
7. Кипнис М. Тренинг семейных отношений. Часть 2. Родительство / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2008.
8. Кипнис М. Тренинг семейных отношений. Часть 1. Супружество / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2006.
9. Козлов Н. И. На крыльях любви, или Как делать семью / Н. И. Козлов. – М., 2010. – 256 с.
10. Козлов Н. И. Формула успеха, или Философия жизни эффективного человека / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 298 с.: ил. – (Практическая психология).
11. Некрасов А. Семья: энциклопедия счастливой жизни / А. Некрасов. – М. : АСТ, Полиграфиздат, 2010. – 640 с.
12. Образцова Л. Н. Энциклопедия семейного счастья. М. : АСТ., Сова, Харвест, 2007. – 567 с.
13. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь

- и дружба. Сексуальность / Фопель Клаус. – М. : Генезис, 2008. – 208 с.
14. Храмова Н. Г. Культура семьи / Н. Г. Храмова, Г. Г. Алексеева [и др.]. – М., 2009.
15. Целуйко В. 1 000 000 радостей и трудностей в брачной корзине. Психологические проблемы молодой семьи / В. Целуйко. – М., 2008. – 336с.

Тема 4. Торгівля людьми як порушення прав людини. Причини поширення торгівлі людьми. Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми. Методи вербування та різновиди торгівлі людьми. Які права порушуються у ситуації торгівлі людьми. Сучасні тенденції і причини торгівлі людьми в Україні.

Література:

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
2. Міжнародний правозахисний центр «Ла Страда – Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.la-strada.org.ua/>
3. Олейник М. Як вийти заміж за іноземця / Мар'яна Олейник. – К. : Спалах, 1999. – С. 20–21.
4. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.
5. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
6. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2007. – 352 с.
7. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.
8. Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua>
9. Центр консультування мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migrantinfo.org.ua>

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 5. Протидія негативним явищам у суспільстві. Сутність негативних явищ.

Критичне ставлення до негативних явищ. Самостійний свідомий вибір.

Література:

1. Воронцова Т. В. Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки : посібник для вчителя / Т. В. Воронцова, В. С. Понаморенко. – К. : Алатон, 2005. – 256 с.
2. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний ; за ред. Є. П. Желібо. – 4-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 344 с.
3. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверевої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
4. Сходинки до здоров'я : настільна книга учнів – тренера / кол. авт.-упорядн.: В. С. Петрович, О. Ю. Курінова, Ф. П. Шульган, А. С. Волох. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 124 с.

Тема 6. Безпечне та корисне дозвілля. Що таке вільний час. Безпека під час дозвілля. Корисна діяльність у сфері дозвілля: види та функції. Моя участь в організації дозвілля.

Література:

1. Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / упоряд.: В. В. Молочний, С. О. Меньков, О. В. Безпалько ; за заг. ред. І. Д. Зверевої. – К. : Наук. світ, 2004.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Тема 7. Поїздка за кордон: за і проти. Сильні і слабкі сторони працевлаштування, навчання, шлюбу, перебування за кордоном. Легальне та нелегальне перебування в іншій країні. Що необхідно людині для успішного працевлаштування за кордоном.

Література:

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.

2. Проблеми освіти : наук.-метод. збірник / кол. авт.– К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2006. – Спец. вип. – 264 с.
3. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2007. – 352 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.

Тема 8. Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації. Міжнародні і національні документи щодо протидії торгівлі людьми.

Література:

1. Вища освіта : інформаційний вісник. – 2004. – № 15.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
3. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2007. – 352 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.
6. Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: – <http://helsinki.org.ua>

Тема 9. Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми. Що таке міжнародне співтовариство. Засади міжнародного співіснування. Можливості людини як члена міжнародної спільноти.

Література:

1. Культура життєвого самовизначення: інтегративний курс для учнів за-

гальноосв. навч. закладів : метод. посіб. : в 3 ч. / [О. В. Безпалько, М. І. Босенко, Р. Х. Вайнола та ін.] ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві. – К. : Златограф, 2004. – Ч. 3. Старша школа. – 316 с. – С. 107 – 128.

2. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iom.org.ua
3. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.la-strada.org.ua/>
4. Офіційний веб-сайт Головного управління державної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guds.gov.ua/control/ru/publish/article>
5. UNICEF – Головна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unicef.org/ukraine/ukr/overview.html>

11 КЛАС

№ п/п	Назва блоків і тем	Всього
1.	ТРЕНІНГ 1. Особистісна гідність	3
2.	ТРЕНІНГ 2. Безпека життя	3
3.	ТРЕНІНГ 3. Громадянська позиція	3

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

ТРЕНІНГ 1. Особиста гідність. Значення життєвих цінностей, гідної поведінки для життєвого благополуччя. Шляхи особистісного зростання.

Література:

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – С-Пб. : Питер, 2005. – С. 70–75.
2. Безпалько О. Спількуємось та діємо : навч.-метод. посіб. / О. Безпалько, Ж. Савич. – К. : Навч. книга, 2002. – 112 с.
3. Биркенбиль Ф. Вера. Коммуникационный тренинг: Наука общения для всех / Вера Ф. Биркенбиль ; пер. с нем. Н. Чупаева. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 352 с.
4. Бишоп С. Тренинг ассертивности / С. Бишоп. – С-Пб. : Питер, 2001. – 208 с.
5. Вчимося жити самостійно : навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрочко, О. В. Безпалько [та ін.]. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 203 с.
6. Громади України: на шляху до відродження. – К., 2002. – 279 с.
7. Знаємо та реалізуємо свої права / О. Денисова, Я. Квітка, Г. Ковганич, С. Константінов. – К. : Міленіум, 2002. – 164 с.
8. Князева М. Л. Ключ к самосозиданию / М. Л. Князева ; худ. С. Астраханцев. – М. : Мол. гвардия, 1989. – 255 с.
9. Кочетов А. И. Как заниматься самовоспитанием / А. И. Кочетов. – 2-е изд., испр. – Мн., 1986. – 256 с.

10. Культура життєвого самовизначення. Ч. III. Старша школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2004. – С. 232–262 (автори Г. М. Лактіонова, В. С. Петрович, Т. П. Цюман).
11. Межкультурное образование в школе / В. В. Величко [и др.]. – Мн., 2001. – 168 с.
12. Мураховская М. Волшебный дневник успеха: Лучшие техники личностного роста. – Одесса : ГЭС, 2008. – 80 с.
13. Оуэн Н. Магические метафоры. 77 историй для учителей, терапевтов и думающих людей / Н. Оуэн ; пер. с англ. Е. Рачковой. – М. : Изд-во Эксмо, 2002. – 320 с.
14. Полин Берд. Тайм-менеджмент. Планирование и контроль времени / Берд Полин. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2003.
15. Прихожан А. М. Психология неудачника: Тренинг уверенности в себе / А. М. Прихожан. – М. : ТЦ «Сфера», 2000. – 192 с.
16. Прутченков А. С. Социально-психологический тренинг в школе : 2-е изд., дополн. и перераб. / А. С. Прутченков. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 640 с.
17. Психологія внутрішнього світу / упоряд. Т. Гончаренко – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 128 с. – («Бібліотека шкільного світу»).
18. Себе зрозуміти, себе змінити : навч. посіб. / М-во освіти і науки України ; упоряд. С. Максименко, О. Главник. – К. : Главник, 2006. – 128 с.
19. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз / за заг. ред. С. Максименко. – К. : Главник, 2005. – 112 с. (Психолог. інструментарій).
20. Фельдштейн Д. И. Психология развития человека как личности : в 2-х т., т.1. / Д. И. Фельдштейн. – М. : МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2005. – 568 с.
21. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность / Фопель Клаус. – М. : Генезис, 2008. – 208 с.

ТРЕНІНГ 2. Безпека життя. Сутність торгівлі людьми як комплексної проблеми та особливої форми насильства. Можливості державних установ та неурядових організацій щодо протидії торгівлі людьми, захисту прав дітей. Безпечна поведінка в різних життєвих ситуаціях.

Література:

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
2. Знай та захищай свої права : робочий зошит : вид. друге, доп. і переробл. – К., 2008. – 74 с.
3. Проблеми освіти : науково-методичний збірник / кол. авт. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2006. – Спец. вип. – 264 с.
4. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
5. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2007. – 352 с.
6. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.
7. Торгівля людьми: запитання та відповіді : посібник для волонтерів / кол. авт. – К., 2008. – 40 с.
8. Центр консультування мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.migrantinfo.org.ua
9. Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми : посібник тренера. – К., 2005. – 64 с.

ТРЕНІНГ 3. Громадянська позиція. Сутність і роль громадянської позиції у житті людини. Формування власної громадянської позиції. Участь у житті суспільства шляхом розроблення та реалізації соціальних ініціатив щодо протидії торгівлі людьми.

Література:

1. Ведерников П. В. Гражданское лидерство как социальный феномен / П. В. Ведерников // Без темы. – 2008. – № 1(7). – С. 19–25.

2. Вчимося жити самостійно : навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрочко, О. В. Безпалько [та ін.]. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 203 с.
3. Громадянська освіта в школах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hgi.org.ua/?ch=gr_osv_sk
4. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.]. : заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
5. Культура життєвого самовизначення. Ч. III. Старша школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2004. – С. 232–262 (автори Г. М. Лактіонова, В. С. Петрович, Т. П. Цюман).
6. Малютина К. Психологія успіху / К. Малютина. – К. : Главник, 2007. – С. 144 (Серія «Психол. інструментарій»)
7. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. – Х. : вид. група «Основа», 2007. – 240 с.
8. Омельченко Л. П. Громадянське виховання / Л. П. Омельченко. – Х. : вид. група «Основа», «Тріада+», 2007. – 224 с. – («Адміністратору школи»)
9. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2007. – 352 с.
10. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз ; за заг. ред. С. Максименко. – К. : Главник, 2005. – 112 с. («Психолог. Інструментарій»).
11. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: монографія / В. Ф. Цвих. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.
12. Я сам строю свою жизнь : тренінг розвитку життєвих цілей / М. А. Алиева, Т. В. Гришанович, Л. В. Лобанова [и др.] ; под ред. Е. Г. Трошихиной. – С-Пб. : Речь, 2001. – 216 с.

IV. ІНШІ ВИХОВНІ ЗАХОДИ

КОНКУРС МАЛЮНКІВ ТА ПЛАКАТІВ

Однією з форм позакласної роботи щодо питань профілактики торгівлі людьми є *конкурс малюнків* та плакатів, в якому можуть узяти участь як окремі учні, так і групи.

Конкурс малюнків використовується в позакласній роботі з метою формування ставлення до проблеми торгівлі дітьми засобами образотворчого мистецтва, розвитку художніх здібностей учнів.

Ефективність цієї форми залежить від оптимальності її програми, яку розробляє організаційний комітет.

Для організації конкурсу (розроблення програми, творчих завдань, переліку обладнання і матеріалів, системи оцінювання, підбиття підсумків конкурсу, визначення переможців) створюється конкурсна комісія (журі). До складу журі входять класні керівники, учитель образотворчого мистецтва, батьки, учні.

Журі визначає тему конкурсу, розробляє умови його проведення, вимоги до оформлення малюнків. Зокрема, для учнів 7-х класів можна запропонувати такі теми малюнків: «Мій особистісний портрет», «Людська та особиста гідність», «Усі ми різні, усі ми рівні», «Сім'я в житті людини» та ін. Вони перегукуються з темами виховних годин, що дозволить учасникам глибше усвідомити і продумати композицію малюнку, його основну ідею.

Конкурс малюнків доцільно провести спочатку в класі, де обираються кращі роботи, створені індивідуально або колективно. В обговоренні і оцінюванні робіт беруть участь усі учні. Автори малюнків пояснюють свій задум. Завдання педагога на цьому етапі проведення конкурсу – допомогти авторам сформулювати основну ідею малюнка, а глядачам побачити, наскільки переконливо цю ідею втілено за-

собами образотворчого мистецтва. Під час колективного обговорення визначаються переможці. Їхні малюнки представляються на загальний конкурс навчального закладу.

Малюнки переможців конкурсу становлять експозицію виставки, яка деякий час буде прикрашати актовий зал, коридори школи.

Важливо урочисто підбити підсумки конкурсу, оголосити та нагородити переможців.

Конкурс плакатів теж має велике виховне значення, оскільки, готуючись до нього, учні не тільки розширюють свій світогляд, але й висловлюють відповідне ставлення до різноманітних явищ суспільного життя. Вони вчаться точно і виразно відображати як позитивні, так і негативні суспільні прояви.

Для учнів 7-х класів можна запропонувати проведення конкурсу плакатів на теми: «Я – громадянин», «Мої права та обов'язки» тощо.

Конкурсна комісія (журі) розробляє умови проведення конкурсу, вимоги до плакатів (розмір, назва, зміст), художні засоби, які можна використовувати для виготовлення плакатів (малюнок, фотографія, аплікація), та форми представлення робіт (драматична композиція, пантоміма, виступ тощо), що розкривають задум, розповідають про сюжет.

Журі відбирає та оцінює представлені роботи, дає їм розгорнуту характеристику. Насамперед оцінюється зміст плакату, його зв'язок з ідеєю конкурсу. Учителю образотворчого мистецтва як експерту дає оцінку художньому вирішенню теми. Особлива увага звертається на акуратність, креативність і колективність виконаної роботи.

Про результати проведення конкурсу плакатів повідомляють через шкільне радіо, стінну газету.

Література

1. Артеменко З. В. Азбука форм воспитательной работы : справочник / З. В. Артеменко, Ж. Е. Завадская. – Мн. : Новое знание, 2001. – 315 с.
2. Конкурс смекалистых «Торопись, да не ошибись»// Педагогическая и психолого-педагогическая деятельность в условиях детского оздоровительного лагеря / Бычковский П. М. – Мн., 1999. – С. 33–34.
3. Шмаков С. А. Лето / С. А. Шмаков. – М., 1993.

БЕСІДИ У СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Визначаючи вплив бесіди на моральне становлення вихованців, А. С. Макаренко писав, що вся історія вчинків суспільства чи колективу може бути запропонована учням в надзвичайно переконливій формі бесіди.

У методиці виховної роботи серед різноманітних видів бесід найчастіше виокремлюють: естетичні (тематика яких пов'язана з мистецтвом), морально-етичні (у змісті яких розглядаються норми та принципи моралі) та сократівські бесіди (у змісті яких обговорюються світоглядні проблеми, філософські погляди). Зокрема, поповнити знання дітей щодо норм, правил, принципів, вимог моралі, сприяти розвиткові моральної свідомості, поглядів, ціннісних орієнтирів та ставлень, формуванню особистісних переконань покликані морально-етичні бесіди.

Профілактичні бесіди є основним засобом виконання завдань первинної профілактики. Головним завданням профілактичних бесід є не лише інформування дітей щодо видів, форм девіантної поведінки та небезпек, що з ними пов'язані, а й формування конструктивної соціальної поведінки, позитивних соціальних орієнтирів та прикладів. Перевагою цієї форми роботи є мінімальність ресурсів, оперативність, лаконічність.

Основними етапами підготовки та проведення профілактичної бесіди є:

1. Визначення актуальності проблеми, стимулювання інтересу учасників.
2. Діагностування потреб і проблем певної групи, визначення уподобань членів групи.
3. Визначення місця бесіди в системі виховної роботи з колективом, її необхідності.
4. Формулювання теми, мети, основних завдань.
5. Підготовка до проведення.
6. Проведення бесіди:
 - а) поступове розкриття основних питань теми, визначення основних понять;
 - б) звернення до прикладів, використання емоційно-образних засобів впливу;

- в) аналіз стану проблеми в групі (у разі необхідності);
 - г) рекомендації, поради.
7. Підбиття підсумків.
 8. Очікувана післядія.

Важливими джерелами підготовки бесіди слугують зміст кінофільмів, театральних вистав, матеріали газет, журналів, інтернет-форумів. Використання цих джерел в їх різноманітності та єдності зробить зміст переконань більш аргументованим, повніше розкриє тему.

Яскравості викладення матеріалу сприятиме внесення до тексту бесіди віршованих фрагментів, прислів'їв, приказок, фразеологізмів, їх використання як епіграфу, епілогу, проблемних питань тощо. Значно активізують увагу слухачів факти з життя членів групи, статистичні дані, отримані під час попереднього анкетування. Головне – не перетворити бесіду на моралізацію та неприховану нотацію.

Педагогу слід залучати учасників до процесу підготовки бесіди. З цією метою їм завчасно повідомляють тему, рекомендують список літературних джерел. Учасники можуть залучитися до підготовки стенду з матеріалами до бесіди, оформлення приміщення ілюстраціями: плакатами, фотографіями, малюнками тощо. Варто зауважити, що використання зразків образотворчого мистецтва, художньої літератури, музики повинно бути фоновим, додатковим, оскільки основним засобом впливу соціально-педагогічної бесіди є слово. Саме тому бесіду не варто перетворювати на літературно-музичну композицію, виховну годину чи тематичний вечір.

Початок бесіди – це момент, ефективність якого визначить міру активізації учасників, їх зацікавлення. Для привернення уваги членів групи доцільно використовувати такі прийоми, як: проблемне питання чи проблемна ситуація, використання афоризму, звернення до прикладу.

Під час проведення бесіди важливу роль відіграють проблемні питання. Вони забезпечують розгорнуту відповідь слухачів, мають неоднозначний характер, пожвавлюють аудиторію. При цьому важливо не витратити на обговорення одного з питань більшої частини часу, не перейти межі бесіди в напрямі дискусії. Відповіді на проблемні питання мають зайняти орієнтовно третину часу бесіди.

Підводячи бесіду до її логічного завершення, педагог узагальнює вислови та відповіді учасників, зводить їх до двох-трьох основних підходів. Важливо не

забути подякувати учасникам за увагу, участь в обговоренні, щирість, сміливість думок та поглядів. Проведення бесіди не виключає «домашнього завдання». Педагог може рекомендувати задуматися над питанням, висловом, прочитати книгу, подивитися виставу.

Післядія бесіди – це основний критерій оцінювання ефективності її проведення. У разі успіху учасники обов'язково запропонують продовжити розмову у формі диспуту, зустрічі, круглого столу тощо.

Тематика морально-етичних та профілактичних бесід

Про ставлення до себе, до свого «Я»

- 1) Яким я бачу себе в майбутньому.
- 2) Чим я відрізняюся від інших.
- 3) Мета мого життя.
- 4) Умій контролювати свої бажання.
- 5) Що таке «Я»?
- 6) Мої плюси і мінуси.
- 7) Мое місце в житті.
- 8) Як знайти себе?
- 9) Чи такий я, як усі?
- 10) Мое майбутнє – справа моїх рук?
- 11) Створи себе сам.
- 12) Мої вчинки та їх оцінка.
- 13) Мое ставлення до себе.
- 14) Мої успіхи та досягнення в житті.
- 15) Мої мрії.
- 16) Мій спосіб життя.
- 17) Я відповідаю за свої вчинки.
- 18) Депресія. Як з нею боротися?
- 19) Я – особистість.
- 20) Відверта розмова про мене і про тебе.

- 21) Ти знаєш, що ти людина?
- 22) Гармонійна людина: яка вона?

Про ставлення до інших людей

- 23) Для кого я живу?
- 24) З любов'ю, з серцем до людей.
- 25) Яка ти, моя половинка?
- 26) У серцях ми кохання несли.
- 27) Любов дарує крила.
- 28) Мої батьки: друзі чи вороги?
- 29) Чи повинен я сприймати людей такими, якими вони є?
- 30) Чому потрібно допомагати іншим?
- 31) Допомагаючи іншим, не втрачати себе.
- 32) Стосунки хлопців і дівчат.
- 33) Уміти жити для людей.
- 34) Твоя активна життєва позиція.
- 35) Без кого і без чого я не можу існувати?
- 36) Самолюб нікому не люб.
- 37) Подумай про інших.
- 38) Наші з мамою захоплення.
- 39) Я і ми.
- 40) Я і моя родина.
- 41) Я і мої друзі.
- 42) Моє ставлення до однолітків.
- 43) Життя в гармонії з іншими.
- 44) Як забезпечити повагу оточуючих?
- 45) Батьки і діти.
- 46) Про дружбу і товариськість.
- 47) Про честь і гідність людини.

- 48) Вчитися людяності.
- 49) Грані громадянського обов'язку.
- 50) Праця і краса.

Про ставлення до різних видів діяльності

- 51) Діяльність – основа самотворення особистості.
- 52) Гра – справа серйозна.
- 53) Світ моїх захоплень.
- 54) Для кого ти вчишся?
- 55) Чи обов'язкова вища освіта?
- 56) Як не помилитись у виборі життєвого шляху?
- 57) Цікаві професії нашого життя.
- 58) Наше майбутнє в наших руках.
- 59) Ким бути – яким бути?
- 60) Чому професії моїх батьків мене не задовольняють.
- 61) Як зробити дозвілля корисним.
- 62) Твоя книжкова полиця.
- 63) Правильний вибір професії та її значення для особистості.
- 64) Навчання потрібне кожному.
- 65) Як я відпочиваю.
- 66) Волонтерська діяльність – поклик серця.
- 67) Я і моє хобі.
- 68) Я – професіонал своєї справи.
- 69) Професії, що нас обирають.
- 70) Престижні і непрестижні професії.

Про ставлення до світу, навколишнього середовища

- 71) В якому світі я хочу жити.
- 72) Рідний край.

- 73) Людина і природа.
- 74) Моя країна – Україна.
- 75) Конституція: наші права і обов'язки.
- 76) Людина, Космос, Всесвіт.
- 77) Хто ти, українець?
- 78) Що таке національна самосвідомість?
- 79) Мова дорослих – взірць для наслідування.
- 80) Бережимо рідну землю.
- 81) Я в гармонії з природою.
- 82) Піклуймося про навколишнє середовище.
- 83) Що я значу для світу?
- 84) Світ, який мене оточує.
- 85) Любов до себе – любов до світу.
- 86) Стежками рідного краю
- 87) Я – громадянин України.
- 88) Від екології душі – до екології довкілля.
- 89) Земля наш дім.
- 90) Людина – дивний світ.
- 91) Людина і природа.
- 92) Людина і суспільство.

УСНИЙ ЖУРНАЛ

Усний журнал – форма позакласної виховної роботи, що дозволяє донести до учасників інформацію, а саме короткі усні повідомлення на окремі теми (у галузі науки, техніки, мистецтва і т. п.), оформлені у вигляді сторінок. Він надає широкий простір для самодіяльності і творчості учнів, стимулює зацікавленість учасників.

Можлива різна методика проведення усного журналу: повідомлення школярів; виступи гостей; веселі сценки з життя класу, школи; карикатури, дружні шаржі тощо. Проведення усного журналу вимагає організаторських умінь з боку педагога. Він має пробудити у дітей інтерес до цієї роботи, бажання підготувати і провести журнал. Спочатку учням буде потрібна допомога вчителя. Допомога змінюється у міру оволодіння учнями методикою проведення усного журналу і стосується більше визначення його змісту, аніж техніки ведення.

Підготовка і проведення усного журналу дозволяють залучити до роботи значну кількість учнів. Крім того, цей вид виховних заходів дозволяє поєднувати масову роботу з індивідуальною. До усного журналу включають доповіді і повідомлення учнів, підготовлені самостійно, зрозуміло, за відповідної допомоги вчителя. Під час підготовки таких повідомлень учні можуть використовувати науково-популярну і наукову літературу, довідники і словники.

Усний журнал відрізняється від інших форм роботи широтою інформації і, як правило, містить кілька сторінок, зазвичай чотири–шість. Його привабливість полягає у використанні багатьох цікавих елементів, серед яких: наочність (в оформленні залу, заставки до сторінок, ілюстрації до виступів), драматизація (деякі сторінки можуть бути інсценованими).

Цікавість журналу висуває особливі вимоги до його назви і сторінок: вони повинні виконувати рекламну функцію. Остання сторінка містить зазвичай розважальний матеріал. При її проведенні до дії активно залучаються глядачі: проводяться конкурси, вікторини, аукціони, пропонуються загадки, кросворди.

Проведення усного журналу вимагає від педагога хороших організаторських умінь, оскільки він має ввести підлітків у роботу: розповісти, що таке усний журнал, запалити школярів ідеєю його проведення, назвати джерела, в яких можна знайти матеріал, порадити, як його краще подати, визначити відповідальних за кожну сторінку (призначається редактор, заступник редактора, відповідувачі відділів, художник, фотокореспондент). У процесі підготовки журналу

педагог має допомогти підібрати матеріал, оформити його у вигляді повідомлення, знайти ілюстрації, підготувати ведучих, які відкривають кожну сторінку невеликим виступом, продумати початок і кінець журналу, провести декілька репетицій.

За сторінками усного журналу випускається бюлетень, що відображає його зміст.

Проведення усного журналу як основної форми позакласної роботи в 8–9-х класах дозволяє виконати завдання популяризації, донесення до підлітків нової інформації про негативні явища. Зокрема, у 8–10-х класах можна провести усний журнал «Небезпечна свобода» або «Не стань жертвою торгівлі дітьми».

Мета проведення такого усного журналу – підвищення інтересу до теми протидії торгівлі людьми, виховання особистісних якостей, що дозволяють протистояти цьому негативному явищу; розвиток творчих здібностей учнів.

Представлений нижче усний журнал може бути проведений за участі батьків до Міжнародного Дня боротьби за відміну рабства (2 грудня) або до Європейського Дня боротьби з торгівлею людьми (18 жовтня), інших дат. Ведучими можуть виступати учні.

«Небезпечна свобода» або «Не стань жертвою торгівлі дітьми»
(усний журнал)

Зміст журналу:

Сторінка ПЕРША: «Сучасне рабство»

Сторінка ДРУГА: «Закон і торгівля дітьми»

Сторінка ТРЕТЯ: «Чотири сценарії торгівлі дітьми»

Сторінка ЧЕТВЕРТА: «Корисні поради»

сторінка: «Сучасне рабство»

1 ведучий. Торгівля дітьми – явище не нове; воно існує вже довгі роки і продовжує поширюватися по всіх країнах і континентах. Проте сьогодні назріла серйозна необхідність вжити рішучих заходів проти торгівлі дітьми і негайно покласти їй край.

2 ведучий. Разом з торгівлею наркотиками і зброєю, торгівля живим товаром залишається найприбутковішим бізнесом у наш час. Вона приносить злочинцям щорічно від 3,5 до 12 млрд доларів прибутку. За даними Міжнародної ор-

ганізації з міграції (МОМ), жертвами купівлі-продажу стають, крім інших, 40 тис. жінок і дітей. Проте офіційні дані можуть істотно відрізнятись від реальної статистики, адже подібні операції, як відомо, здійснюються нелегально.

1 ведучий. Дітей, які стали жертвами цього промислу, найчастіше вивозять з їхніх сімей, рідних місць і примушують займатися проституцією, піддають іншим видам трудової експлуатації, зокрема, в сільському господарстві, на шахтах, у промисловому виробництві, рибальстві, у секторі розваг, використовують як жебраків і слуг. Діти беззахисні перед зловживаннями; часто одна форма експлуатації змінюється іншою, внаслідок чого травмується психіка дитини. Торгівля дітьми – дуже складна проблема, що не має простого рішення.

2 ведучий. Основні способи втягнення дітей в торгівлю людьми:

- ❖ пропонування привабливих умов;
- ❖ використання примусу чи погроз;
- ❖ доведення до несвідомого стану в результаті вживання спиртних напоїв, наркотиків, токсинів.

1 ведучий. Перший контакт із вербувальником відбувається за місцем проживання дитини приблизно за чотири місяці до відправлення. Діти вирішують їхати за кордон (або в інший регіон) з метою покращення свого матеріального становища та становища батьків, щоб набути впевненості та незалежності, побачити світ тощо.

2 ведучий. Міжнародне законодавство розглядає торгівлю дітьми як злочин, що полягає в переміщенні дітей і їх експлуатації. Переміщення може бути добровільним або примусовим, через кордон або усередині однієї країни; експлуатація може здійснюватися в різних формах: у вигляді праці, проституції і в деяких випадках у вигляді використання в збройних конфліктах.

1 ведучий. Кількість дітей, що вивозять в інші країни або регіони з метою використання у важкій нелегальній праці, для роботи у сфері секс-послуг, створення дитячої порнографії або з метою випрошування милостині, постійно збільшується. Нинішня економічна криза, що лютує на українському просторі, тільки погіршила ситуацію.

2 ведучий. Збільшення кількості проданих дітей, як правило, пов'язане з бідністю та всезростаючим попитом з боку насильників над дітьми. Діти з України, Росії, Молдови знайдені в Угорщині, Польщі, балтійських країнах та великих містах Західної Європи.

1 вступний. Діти можуть продаватися за межі країни, а можуть переміщуватися в її межах. Якщо таке трапляється, то це, як правило переміщення із сільської місцевості до промислових міст або міст туристичного спрямування. В Україні частіше трапляється торгівля дітьми всередині країни (внутрішня торгівля).

2 вступний. Половина дітей, потерпілих від зовнішньої торгівлі, виїжджали до сусідніх країн (Росія, Молдова). Після прибуття дітям повідомляли, що вони мають відшкодувати та відпрацювати вартість проїзду, харчування, одягу та житла. Таким чином їх втягували у боргову кабалу. Коли діти починали опиратися, їх закривали у квартирах, примушували працювати побоями, голодом і наркотиками. Спроби втечі закінчувалися побиттям, травмами і смертю. Інколи, не витримавши знущань, діти намагалися покінчити життя самогубством.

2 сторінка: «Закон і торгівля дітьми»

1 вступний. Як відомо, виконання законів є обов'язковим для всіх. Від того, як ми виконуємо закони, залежить добробут і безпека не тільки кожного громадянина, але і всієї держави.

2 вступний. Щоб докладніше дізнатися, що ж таке «торгівля дітьми» з погляду законів України і як їй протидіяти, наша репортерська група підготувала інтерв'ю із представниками органів внутрішніх справ _____.

Репортерська група задалегідь готує запитання для працівника органів внутрішніх справ.

3 сторінка: «Чотири сценарії торгівлі дітьми»

1 вступний. Наша наступна репортерська група веде розслідування за темою «Основні ситуації порушень прав дитини». З результатами цього розслідування ми познайомимося на сторінці «Чотири сценарії торгівлі людьми».

Репортерська група:

1 репортер: Якщо дитина потрапила до злочинців-торгівців дітьми, як працює, дії розгортаються за декількома сценаріями.

Сценарій 1. Злочинці, які купують дітей, втягують дівчат та хлопців у комерційну сексуальну експлуатацію, потребують задовольняти сексуальні запити клієнтів. Дітей втягують у проституцію не тільки через задоволення таких потреб, як житло, одяг, їжа тощо. Часто дітям пропонують кишенькові гроші і товари, які раніше були для них недоступними. Це є примушуванням чи втягненням дітей до заняття проституцією.

2 репортер:

Сценарій 2. Відомі випадки, коли українських дітей примушували перевозити і продавати наркотики в інших країнах. Також часто трапляється примус до дрібних крадіжок на базарі та в квартирах.

3 репортер:

Сценарій 3. Торгівля дітьми здійснюється також для трансплантації органів, використання для жебрацтва або примусу до жебрацтва. Кожна дитина-жебрак, яку ми можемо побачити, має свого «господаря», котрому вона має принести певну суму грошей за день.

4 репортер:

Сценарій 4. У більшості випадків дитяча порнопродукція виготовляється злочинними групами. Експлуататорське використання дітей в порнографічних діях та матеріалах може включати в себе виробництво фотографій, слайдів, журналів, малюнків, відеофільмів, комп'ютерних дисків тощо. Техніки вербування дітей гнучкі, нескладні та добре організовані. Діти, яких використовують для виготовлення порнопродукції, – переважно дівчата, середній вік яких 10 років.

4 сторінка: «Корисні поради»

1 ведучий. Наступна репортерська група отримала завдання надати нам, друзі, декілька корисних порад.

2 ведучий. Пропонуємо всім взяти активну участь в уточненні запропонованих порад.

До уваги педагога

Для учасників пропонується таблиця корисних порад. Творче завдання: уточнити корисну пораду, відповівши на запитання у відповідній колонці.

До цієї сторінки залучаються усі глядачі. Репортерська група заздалегідь отримує матеріал і готує міні-інсценування корисних порад, якими можуть закінчуватися окремі «творчі проби» учасників.

Для виступу «на цій сторінці» підлітки можуть використовувати костюми, карикатури, колажі, малюнки, фотознімки, плакати тощо.

Мої правила безпеки	Творче завдання
Мою адресу, номер телефону та імена батьків я знаю напам'ять. А ще я знаю номери важливих телефонів служб допомоги.	- Які телефони потрібно знати і як їх краще запам'ятати?
Якщо мені необхідно відлучитися, я повідомляю своїх рідних, куди йду і коли збираюся повернутися.	- Як я повідомлю про це батьків?
Якщо я запізнююсь – я завжди телефоную близьким.	- Що я кажу, коли телефоную?
Якщо мені необхідно кудись піти, я піду не один/одна, а візьму з собою товариша/товаришку.	- Що я скажу товаришу/товарищці?
Я нікуди не йду з незнайомими людьми та нічого у них не беру.	- Що я відповідаю незнайомій людині?
Я ніколи не сідаю в автомобіль до незнайомих людей.	- Як я реаую на таке запрошення?
Я ніколи не дозволяю доторкатися до мене.	- Що я кажу, коли хтось намагається до мене торкатися?
Якщо зі мною трапиться щось недобре, я негайно розкажу тим людям, яким я довіряю, хто піклується про мене і хоче, щоб я був/була в безпеці.	- Що саме я скажу і кому?
Я завжди дотримуюсь цих правил.	- Чому?

1 ведучий. Велике спасибі всім кореспондентам. Дорогі друзі, сподіваємося, отримані сьогодні знання допоможуть нам вберегтися від лиха. Завдяки цим знанням наш власний життєвий досвід збагатився.

2 ведучий. Ми маємо змогу поділитися отриманою інформацією зі своїми батьками, друзями, родичами, знайомими і цим допомогти їм уникнути небезпечних ситуацій.

1 ведучий. На цьому випуск нашого журналу, присвячений протидії торгівлі дітьми, завершено. До нових зустрічей.

Література:

1. Знай та захищай свої права : роб. зошит. / [М. В. Губко, М. І. Дебелюк, О. Ю. Узалова та ін.] ; за заг. ред. К. Б. Левченко. [МЖПЦ «Ла Страда-Україна»]. – К. : [б. в.], 2008. – 74 с.

СТАНЦІЙНИЙ ЕКСПРЕС

Станційний експрес – це рольова гра, учасники якої імітують рух експресу від станції до станції. «Експресом» стає колектив вихованців. Кожна творча мікрогрупа – це окремий «вагон» (команда, екіпаж), а кожна «зупинка експресу» – це робота на тематичній «станції».

Як правило, тематичний експрес – це масова форма виховної роботи. Проте не виключена можливість проведення його як змагання для мікрогруп одного колективу. Станційний експрес має назву або його присвячено певній темі. Наприклад, «Ми шукаємо таланти», «Ти – не товар», «Захисти себе сам», Казковий експрес, Експрес здоров'я, Музичний експрес.

Змістом основних *етапів* підготовки експресу є:

1. *Створення команд* (підготовка їх презентації). Кожна команда має обрати керівника (капітана), назву, емблему. Презентація може проходити як виконання інсценованої пісні, танцю, хорова декламація тощо.
2. *Розробка маршруту*. Проводити експрес краще в умовах парку, лісопарку. Проте деякі тематичні експреси можна проводити й в умовах приміщення. Для кожної команди розробляється окремий маршрут проходження тематичних станцій, який наносять на маршрутний аркуш. Команд має бути на одну–дві менше, ніж станцій (щоб уникнути зіткнення команд на одній зі станцій). Маршрут має бути перевіреним, безпечним, не дуже складним для проходження. Бажано дотримуватись однакової відстані між станціями.
3. *Хронометраж заходу*. Визначається приблизний час перебування команди на станції, який множиться на кількість станцій, додається час на організаційні моменти, презентацію, підбиття підсумків та нагородження. Загальна тривалість експресу має становити 1,5–2 години.
4. *Організація роботи станцій*. За станцією закріплюється творча група у складі педагогів, волонтерів, що забезпечують її роботу (готують завдання, унаочнюють). Станція оформлюється відповідно до теми експресу (як намет, виставковий стенд, театральна каса). Керівник станції зустрічає команди, видає їм завдання, контролює правильність та швидкість виконання, виставляє оцінки.

5. *Визначення критеріїв оцінювання.* Керівники станцій разом з організаторами гри визначають спільні критерії оцінки. При виконанні завдань може враховуватися товариськість, творча взаємодія, зацікавленість в успіху справи, залучення до участі всієї команди (а не лише лідерів), виявлені обізнаність, ерудиція, знання матеріалу тощо. У деяких експресах враховується швидкість проходження всіх станцій. Оцінка за проходження виставляється керівником станції в маршрутний аркуш команди. Бажано використовувати систему умовних позначок, а не бали.
6. *Початок та фінал експресу проходять як збори всього колективу.* Перед стартом виголошуються умови проведення, проводиться презентація команд, капітанам видаються маршрутні аркуші. По закінченні підбиваються підсумки, нагороджуються переможці. Доки журі визначає переможців, варто зайняти команди масовою грою чи номером художньої самодіяльності.

Прикладом одного із тематичних експресів у системі виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми може бути станційний експрес «Діти мають права».

Діти мають права (станційний експрес)

Мета: підвищення рівня правової вихованості особистості; поповнення інформації щодо положень Конвенції ООН про права дитини; сприяння набуттю старшокласниками навичок роботи з молодшими за них школярами.

Кількість команд: 4 (у кожній приблизно 10 осіб).

Роботу станцій та супровід команд забезпечують старшокласники.

Станціями рухаються учні 7–8-х класів.

1. Станція **всезнайок** (Стаття 42. Усі діти мають знати свої права).

- а) **Гра «Знайди ключ».** Старшокласники пропонують учасникам витягнути пелюстки з паперової ромашки. На одній з пелюсток написано слово «ключ», на інших – запитання щодо прав дітей. Учасники відповідають на запитання доти, поки не знайдуть пелюстки зі словом «ключ».

2. Станція **дружби** (Статті 37, 39 Конвенції ООН про права дитини: Жодна дитина не повинна бути скривджена і зневажена).

- а) **Гра «Відгадай емоцію».** Старшокласники роздають учасникам папірці зі

вказаними на них позитивними та негативними емоційними станами (задоволення, радість, злість, розпач, образа). За допомогою міміки та жестів одна група учасників показує ці емоції, інша – їх відгадує.

- б) **Гра «Переповнений тролейбус»**. У команді обираються чотири–п'ять «пасажирів», інші імітують переповнений тролейбус. Завдання для «пасажирів»: потрібно потрапити в переповнений тролейбус.
- в) **Гра «Усмішка по колу»**. Команда стає в коло, усі беруться за руки. Кожен дарує усмішку з хорошими побажаннями своєму сусідові зліва.

3. Станція розуміння *(Статті 12, 13. Усі діти мають право на власну думку)*.

- а) **Гра «Зіпсований телевізор»**. Діти стають один за одним. Волонтер каже слово тому, хто стоїть останнім. Він за допомогою міміки та жестів показує це слово тому, хто стоїть перед ним. Останній учасник гри називає слово, яке йому показали. Серед запропонованих слів можуть бути: торгівля, експлуатація, захист.
- б) **Гра «Зрозумій мене»**. Учасники об'єднуються у дві групи. Старшокласники дають одній групі завдання: передати інформацію за допомогою міміки та жестів типу: «Не сідай у машину до незнайомої людини, це може бути небезпечно». Інша частина учасників відгадує.
- в) **Гра «Перекрученки»**. Старшокласники зачитують команді перекручені прислів'я типу:
 - ❖ усе те срібло, що тьмяніє (Не все те золото, що блищить);
 - ❖ погано там, де ми є (Добре там, де нас немає);
 - ❖ хто все робить, той їсть (Хто не працює, той не їсть).

Учасники називають прислів'я правильно.

ДИСПУТ

На відміну від дискусії, диспут є плановою формою соціально-педагогічної роботи. Підготовка диспуту починається з визначення низки проблем, які є актуальними, цікавими для різних груп дітей та молоді.

Виконуючи завдання формування та розвитку особистості підлітка, педагог має з самого початку підготовки диспуту надати учасникам право на вибір проблеми обговорення. Для визначення рівня обізнаності майбутніх учасників диспуту можливим є проведення анонімного анкетування. Аналіз відповідей учасників анкетування дозволить отримати цікавий статистичний матеріал та уникнути під час диспуту тих питань, відповідь на які добре відома аудиторії.

З метою активного залучення учасників до підготовки і проведення диспуту створюється ініціативна група кількістю три–п'ять осіб. Завданням педагога є забезпечення загального і методичного керівництва, допомога у пошуку матеріалів, поради щодо формування теми, питань для обговорення.

Половину успіху проведення диспуту забезпечить влучно сформульована тема. Члени ініціативної групи добирають варіанти теми диспуту і визначають остаточне її звучання.

При визначенні теми диспуту потрібно враховувати вік учасників, досвід їх участі в дискусійних формах роботи. У деяких випадках тема диспуту може бути обрана без попереднього погодження з потенційними учасниками. Тема може бути обумовлена певною морально-психологічною ситуацією в колективі, смаками вихованців, їхніми музичними, літературними уподобаннями тощо.

Після визначення теми підготовка диспуту (залежно від гостроти проблеми обговорення) може тривати від одного тижня до місяця. За цей час ініціативна група розподіляє обов'язки і виконує такі завдання: залучення потенційних учасників диспуту, добір і систематизація матеріалів з проблеми диспуту, підготовка і оформлення приміщення. Проте бажано не залучати до підготовчого періоду надмірну кількість потенційних учасників, оскільки вони втраять інтерес до теми ще до початку диспуту.

Тему диспуту варто оголосити в запрошенні десь за тиждень до початку. Широкому залученню до участі в диспуті може сприяти попереднє (за три–чотири дні до початку) повідомлення основних питань диспуту. Залежно від проблеми їх може бути 5-10.

Питання для обговорення не повинні дублювати питання попередньої анкети. Бажано, щоб питання ставилися у певній послідовності, були логічно пов'язані і не тільки розкривали основні категорії теми, але допомагали розібратися в проблемі, визначити та оцінити своє ставлення до неї, шляхи самовиховання і життєвого самовизначення. Саме тому їх бажано адресувати до життєвого досвіду учасників, враховувати рівень їхньої обізнаності і моральної вихованості.

Ефективність диспуту багато в чому обумовлена вмінням ведучих. Ведучим може стати найбільш ерудований, активний, авторитетний учасник ініціативної групи. Водночас двоє ведучих краще виконують завдання. Важливо, щоб ведучий знав інтереси аудиторії, її ставлення до теми диспуту, рівень обізнаності з проблеми. Роль ведучого під час диспуту не повинна зводитися лише до коментарів виступів. Ведучий має вміти пов'язувати, порівнювати зміст виступів, звертатися до присутніх із пропозицією висловити своє ставлення до певної позиції, жестами, мімікою реагувати на твердження, створюючи таким чином «емоційне обличчя» заходу.

Початок диспуту може бути різним: вступне слово ведучого, повідомлення даних анкетування, статистичної інформації, аналіз літературних фактів чи життєвої ситуації.

Ефективність вступу визначається вмінням ведучого яскраво «презентувати» тему, переконливо і дискусійно поставити питання перед аудиторією. Можна розпочати диспут з відомого вислову, цитати і загострити за їх допомогою увагу учасників на основних питаннях.

Головне завдання ведучого (ведучих) під час диспуту – не бути прихильниками тієї чи іншої позиції. Ведучі мають бути своєрідним «каталізатором» диспуту, тобто сприяти пришвидшенню, емоційній забарвленості, бурхливості диспуту, проте не виявляти власної позиції, не заперечувати висловів учасників, полемічних випадів, реплік з місця. Саме такий підхід допоможе поживити хід диспуту, підвищити емоційний рівень, інтерес аудиторії. Ведучий повинен вдало реагувати на репліки і питання, здійснювати їх переадресацію, запрошуючи бажаних до розвитку певної думки, позиції.

Майстерність ведучого полягає у вмінні вчасно «підігріти» чи «охолодити» учасників диспуту. Виступи, які, на думку організаторів, є помилковими, не слід «відкидати». Бажано привернути до них увагу опозиційно налаштованих учасників і розгорнути конструктивне обговорення. Варто пам'ятати, що саме ті учасники, які наважуються заперечувати більшості, мають сміливість, самостійність думок і заслуговують на повагу.

У традиційній методиці виховної роботи існує практика ознайомлення аудиторії з «Правилами диспуту» чи «Пам'яткою учасникам диспуту». Ведучі по ходу диспуту привертають увагу до переліку правил і використовують їх як засіб корекції поведінки. Добре, якщо «Правила» стануть результатом творчої роботи учасників групи. Пропонуються такі орієнтовні «Правила диспуту»:

- ❖ У нас немає спостерігачів – усі беруть участь
- ❖ У суперечці народжується істина
- ❖ Перш ніж говорити, подумай – про що
- ❖ Говори щиро і чесно
- ❖ Намагайся говорити своїми словами
- ❖ Май мужність визнати правоту інших
- ❖ Крик – ознака безсилля
- ❖ Дай можливість іншим висловити свою позицію
- ❖ Якщо критикуєш – пропонуй!

Не менш важливим є вміння ведучого згорнути диспут і наблизити його хід до логічного фіналу. Ведучі мають стежити за регламентом. Методично правильно організований і проведений диспут не повинен тривати більше ніж годину. Як правило, диспут затягується у випадку, коли обговорення вийшло за межі теми.

Якщо за часом диспут наближається до завершення, а учасники не втратили інтересу до теми, їхні аргументи на захист своєї позиції не вичерпано, ведучі можуть запропонувати продовжити обговорення на наступному диспуті. У будь-якому випадку диспут не повинен ставити крапку у розмові, учасники мають бачити перспективу, післядію диспуту.

Як би ґрунтовно не обговорювалися питання, необхідне заключне слово ведучого. Бажано, щоб воно було яскравим, переконливим, містило узагальнення тих виступів, що прозвучали під час диспуту, допомагало учасникам визначити можливі перспективні шляхи розв'язання життєвих проблем, життєвого самовизначення. На закінчення ведучий має подякувати всім учасникам за активну участь, сміливість у висловах, тактовність у поведінці і запросити до нових зустрічей.

Продовженням розмови, що розгорнулася під час диспуту, може стати *читальня конференція, зустріч із фахівцем, ток-шоу, ділова гра «прес-конференція»* тощо.

Тематика диспутів

1. Гроші – володарі світу. Так чи ні?
2. Освіта – головне в житті людини. Так чи ні?
3. Дитяча праця: етап дитинства чи етап дорослого життя?
4. Жорстокість не можна знищити за допомогою жорстокості?
5. Чи завжди у людини є вибір? Так чи ні?
6. Гроші. Чи все за них можна купити?
7. Чи треба родині все знати про коло друзів своєї дитини?
8. Обов'язки дітей перед батьками чи батьків перед дітьми?
9. Толерантність: вимога часу чи моральна категорія?
10. Статеве життя до шлюбу. За чи проти?
11. Комп'ютер: доступ до інформації чи пастка?
12. Комп'ютерні ігри. Розваги чи залежність?
13. Дружба і кохання по Інтернету: реальність чи віртуальність?
14. Чи можуть батьки бути друзями?
15. Розум і краса. Що головніше?
16. Чи існує насправді кохання?
17. Культурне різноманіття: важливіше ніж одна спільна культура?
18. Життя після школи: робота чи навчання?
19. Щасливими народжуються чи стають?
20. Кохання чи гроші: що важливіше?
21. Мати-школярка: новий соціальний досвід чи втрачене дитинство?
22. Чи є гендерна рівність в суспільстві?
23. Будувати життя чи пристосуватися до життя?
24. Справжнє кохання в юнацькому віці: реальність чи ілюзія?
25. Чоловік і дружина: хто важливіший в сім'ї?
26. Життя у великому місті – спокуса чи можливість досягнення мети?
27. Кишенькові гроші для дитини. За чи проти?

28. Людина обов'язку. Щаслива вона чи ні?
29. Комунікабельність: плюси і мінуси.
30. Милосердя – це сучасно?
31. Вибір професії: престиж чи покликання?
32. Справжня дружба: чи існує вона?
33. Чи можливо захиститися від зради?
34. Доля інших: чи можемо ми змінити її на краще?
35. Дружба: чи можливо її купити?

Інтернет: нові можливості та майбутнє людства чи хвороба під назвою «залежність»?

(диспут)

Мета: конкретизувати уявлення підлітків про Інтернет, його можливості та потенційну загрозу; окреслити позитивні та негативні сторони користування Інтернетом; сприяти формуванню думки про те, що реальний світ є першочерговим і незамінним.

Учасники: учні 9–10-х класів.

Питання для диспуту:

1. Сьогодні на кожному кроці ми чуємо про диво двадцять першого століття – Інтернет. А що містить це поняття?
2. Які нові можливості отримує людина, яка користується Інтернетом?
3. Де ми найчастіше і з якою метою звертаємося до Інтернету?
4. Чи погоджуєтесь ви з тим, що від Інтернету може виникнути залежність, як і від хімічних чи наркотичних речовин?
5. Чи існує небезпека в тому, що людина забагато часу проводить в Інтернеті?
6. Безмежність інтернетних можливостей спрощує і полегшує життя людини чи сприяє формуванню в неї установки на пасивний і малорухомиий спосіб життя?
7. Яке спілкування є приємнішим – віч-на-віч чи в Інтернеті?

8. Чи можна сказати, що «зависання» в Інтернеті – це своєрідна втеча від реальності?
9. Людина може існувати віртуальним, комп'ютерним життям чи все ж таки існують речі, які Інтернет ніколи не зможе замінити?
10. Чим Інтернет так приваблює молодь і затягує у свої тенета?
11. У кінофільмі «Москва сльозам не вірить» один із героїв стверджував, що в майбутньому телебачення замінить собою все: театр, кіно, книжки. Чи можна сьогодні сказати це стосовно Інтернету?
12. У чому плюси і мінуси комп'ютерних ігор?
13. Сучасна людина може сьогодні обійтись без Інтернету?
14. Можна говорити про те, що у людини, яка багато часу проводить за комп'ютером, зокрема в Інтернеті, відбуваються якісь особистісні зміни?
15. Як «правильно» користуватись Інтернетом, щоб він не перетворив людину на жертву, у т.ч. й торгівлі людьми?

ПЕРЕГЛЯД І ОБГОВОРЕННЯ ФІЛЬМУ

Інтерес школярів до кіно дуже великий. Однак нерідко спостерігається поверховість сприйняття фільмів, неадекватність їх оцінки. Ось чому перегляд кінофільмів не можна пускати на самоплив, цим процесом потрібно керувати. До завдань педагога входить навчання вмінню дивитися й розуміти фільм, аналізувати його ідейний зміст, оцінювати художні засоби.

Перегляду фільму передують цілеспрямована робота.

Педагог зазвичай проводить попередню бесіду про фільм. Вихованцям даються конкретні поради про те, на що варто звернути увагу при його перегляді. У бесіді необхідно зорієнтувати школярів на майбутнє обговорення, дати їм окремі завдання.

Завдання-запитання допомагають учням підібрати матеріал для виступів, націлюють їх на написання тематичних відгуків. При розподілі завдань необхідно враховувати схильності й інтереси дітей, рівень їхнього розвитку.

Цілеспрямованому перегляду кінофільму і його наступному обговоренню сприяє також розроблення загального плану обговорення й завчасне ознайомлення з ним учнів. Наприклад, можна запропонувати такий план:

1. Автор сценарію фільму.
2. Режисер-постановник фільму.
3. Ідейно-тематичний зміст фільму, розв'язання у фільмі актуальних проблем.
4. Образи головних героїв і мистецтво гри акторів.
5. Художньо-естетична цінність фільму.
6. Загальне враження про фільм.

Розрізняють два варіанти обговорення: експромт і спеціально підготовлене обговорення.

У тих випадках, коли вихованці знають основні критерії оцінювання художнього фільму, обговорення може пройти відразу після перегляду у формі вільної бесіди, що спрямовується педагогом.

Але частіше практикується другий варіант – спеціально підготовлене обговорення. Для цього можна використати різні прийоми, один з яких – розподіл доручень.

До перегляду фільму доручення розподіляються таким чином: один з учнів аналізує роботу режисера, другий – оператора, третій – сценариста. Декілька учнів одержують завдання оцінити оформлення фільму – художнє й музичне і т.д.

Після перегляду кінофільму можна провести анкетування учнів. Анкета містить два–три питання. Наприклад:

1. Що тобі найбільше сподобалося у фільмі?
2. Що не сподобалося?
3. Якби ти був режисером, як би закінчив цей фільм?

Іноді доцільно запропонувати учням дати короткий письмовий відгук про переглянутий фільм.

Обговорення кінофільму – складна форма виховної роботи. Вихованці по-різному реагують на те, що бачили у фільмі, часто висловлюють несподівані судження, ставлять запитання. Тому найкраще вести обговорення самому педагогові, вихователю. Після короткого вступу, зміст якого залежить від ідеї фільму і його художніх засобів, він відразу переходить до його обговорення.

Можливі варіанти запитань:

- ❖ Чи сподобався вам кінофільм? (Якщо сподобався, то чому саме?)
- ❖ Яка ідея фільму?
- ❖ Які головні проблеми вирішуються у фільмі? Назвіть їх.
- ❖ Чи згодні ви з таким сценарієм? Може, у чомусь сценарист не правий?
- ❖ Чому фільм так називається? Чи вдала ця назва?
- ❖ Дайте коротку характеристику позитивних і негативних рис (головних і двох–трьох другорядних героїв). У чому ви їм співчуваєте? За що засуджуєте?
- ❖ Які моральні проблеми вирішуються у фільмі і як?
- ❖ Чим ви поясните вчинки героїв?
- ❖ Які сцени справляють на глядачів найсильніше враження?
- ❖ Чи вдалих музичний супровід фільму? Чи відповідає він настрою героїв, діям, що відбуваються на екрані? та ін.

Педагогу варто повести обговорення так, щоб відповіді учнів підкріплювалися посиланнями на конкретні епізоди фільму, висновками з побаченого.

Під час обговорення фільму бажано, щоб кожний присутній висловив свою думку, обґрунтувавши її матеріалами фільму. Корисно підняти спірні питання й обговорити їх разом з учнями для глибшого розуміння ними кінострічки.

У межах системи виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми з учнями 10-11-х класів можна переглянути і обговорити фільм «Лілія 4ever» («Лілія назавжди»). Фільм є достатньо складним для сприйняття і потребує серйозного обговорення. Бажано, якщо це можливо, зв'язати побачені на екрані події з матеріалом тематичних виховних годин відповідно до програми виховної роботи.

Орієнтовними запитаннями щодо змісту фільму «Лілія 4ever» можуть бути:

- ❖ Чим починається фільм? Куди зібралася їхати Лілія?
- ❖ Яке повідомлення мами дуже засмутило і спантеличило Лілію?
- ❖ На кого залишила мама Лілію? Чи опікувалися дівчинкою як слід?
- ❖ Як переживала Лілія мамин від'їзд?
- ❖ Хто такий Володя? Назвіть позитивні риси Володі?
- ❖ Як ставилися батьки до Володі?
- ❖ Про що мріяв хлопчик?
- ❖ Де жив Володя, коли його виганяли з дому?
- ❖ В яких умовах жила дівчина і чому?
- ❖ Як до Лілії ставилися оточуючі?
- ❖ Чи комфортно почувалася Лілія у школі? Чому?
- ❖ Як проводила Лілія вільний час з друзями у своїй «новій» квартирі?
- ❖ Чи можна назвати Наталю справжньою подругою Лілії? Чому?
- ❖ Чи підтримували Лілію сусіди?
- ❖ Як однокласники ставилися до Лілії?
- ❖ Про що повідомив Лілії працівник соціального відділу?
- ❖ Чому Лілія вирішила займатися проституцією? Які обставини змусили її це робити?
- ❖ Чому Лілія повірила Андрію? Як склалися їхні подальші стосунки?
- ❖ Ким насправді виявився Андрій?
- ❖ Якими були стосунки у Лілії і Володі? Як вони підтримували один одного? Про що застерігав хлопчик Лілію?
- ❖ Про що повідомив Андрій Лілії перед від'їздом у Швецію?

- ❖ З якими документами поїхала дівчина за кордон?
- ❖ Що ви відчували, коли дівчина зважилася поїхати за кордон?
- ❖ Що трапилося з Володею? Чому?
- ❖ Яке життя чекало Лілію у Швеції?
- ❖ Хто приходив до Лілії у її снах? Про що вони розмовляли?
- ❖ Чому Володя-ангел відмовляв дівчину покінчити життя самогубством?
- ❖ Чи використала Лілія нагоду втекти?
- ❖ Чи знала дівчина, до кого звернутися за допомогою?
- ❖ Чи могла б поліція допомогти Лілії?
- ❖ Хто намагався зупинити дівчину?
- ❖ Як закінчується фільм?
- ❖ Чому, на вашу думку, фільм закінчується так, як і починається? У чому задум автора сценарію і режисера-постановника?
- ❖ Чи погоджуєтеся ви з думкою, що у Володі і Лілії були дуже добрі і щирі серця? Обґрунтуйте свою думку.
- ❖ У яких місцях сюжету ви найбільше переживали за Лілію?
- ❖ У чому ви найбільше співчуваєте Лілії?
- ❖ Чи могло б усе бути по-іншому? За яких обставин?

Фільм «Лілія назавжди» доцільно переглянути з батьками старшокласників. Після його обговорення можна запропонувати їм переглянути стрічку з дітьми вдома.

Література

1. Артеменко З. В. Азбука форм воспитательной работы : справочник / З. В. Артеменко, Ж. Е. Завадская. – Мн. : Новое знание, 2001. – 315 с.
2. Баранов О. А. Кино во внеклассной работе школы / О. А. Баранов.. – М., 1980.

НОТАТКИ

HOTATKI

НОТАТКИ

Автори-упорядники Програми: Авельцева Т.П., Бойчук Н.І., Грінчук Н.М., Гулевська-Черниш А.В., Зверева І.Д., Зимівець Н.В., Калініна А.В., Лях Т.Л., Молочний В.В., Москвіна Н.О., Петрович В.С., Петрочко Ж.В., Руда О.В., Румак О.М., Терницька С.В., Цюман Т.П., Шеламкова А.М.

Автори-упорядники «Інші виховні заходи»: Вайнола Р.Х., Петрочко Ж.В., Терницька С.В.

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція

ПРОГРАМА

Наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко

Редактор: Білоцерківець І.П.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 5,5 Обл. - вид. арк. 3,2 Наклад 1000 пр.

Видавництво ТОВ «Основа»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців ДК № 1981 від 21.10.2004р.

Віддруковано у ФОП Пономаренко Я.М.

Київ, вул. Фрунзе 82,

тел. 050 301 01 69

e-mail: yarick_@ukr.net